переклад: Іван Петрович Дзюб

I

Навіть опинившись на території храму Енгакудзі в Камакура, Кікудзі все ще вагався: йти чи не йти на чайну церемонію? Все одно він запізнився.

Влаштовуючи чайну церемонію в павільйоні храмового саду, Тікако Курімото завжди посилала йому запрошення. Але після батькової смерті він ні разу там не був. Кікудзі нехтував ними, бо вважав це лише формальним виявом пошани до покійного батька.

Однак цього разу в запрошенні була приписка: "Хочу познайомити вас з однією своєю ученицею".

Прочитавши її, Кікудзі мимохіть пригадав родиму пляму на тілі Тікако.

Одного разу — йому тоді було років вісім чи дев’ять — батько взяв його з собою до цієї жінки. Ще з передпокою вони побачили Тікако, що сиділа в їдальні розхристана й маленькими ножничками стригла волосся на родимій плямі. Та, темно-фіолетова, пляма, завбільшки з долоню, покривала половину лівої груді й доходила до ямочки внизу. На ній, очевидно, росло волосся, ото його вона й стригла.

— Ой, та ви з хлопцем!

Тікако ніби розгубилась, хотіла мерщій закрити груди, але, певно, збагнула, що поквапність у такій ситуації — погана помічниця. Отож ледь відвернулась і, поволі запнувши вилоги, заклала кімоно за обі.

Мабуть, її збентежив Кікудзі, а не батько. Те, що батько прийшов, вона мала б знати — про це її сповістила служниця, яка зустріла їх на порозі.

Батько не зайшов у їдальню, а присів у суміжній кімнаті — вітальні, де Тікако давала уроки чайної церемонії.

Неуважно поглядаючи на какемоно в токонома, батько спитав:

— Можна чашку чаю?

— Зараз, — відповіла Тікако, але вставати не поспішала.

На газеті, розстеленій на її колінах, Кікудзі помітив волоски, точнісінько такі, як на бороді в чоловіків.

Був ясний день, а на горищі гасали пацюки. Біля веранди цвіло персикове дерево.

Присівши біля вогнища, Тікако заходилась готувати чай. Щось її ніби непокоїло.

А десятьма днями пізніше Кікудзі почув, як мати розповідала батькові, наче неабияку таємницю: мовляв, Тікако не вийшла заміж через родиму пляму на грудях. Мати гадала, що батько про це нічого не знає. В її очах вбачалося співчуття.

— Атож… Атож… — погоджувався батько, вдаючи здивованого. — А втім, нічого страшного, якби вона й показала ту пляму женихові… Важливо, щоб він про неї заздалегідь знав… перед одруженням…

— І я так кажу! Але жінка є жінкою. Чи ж вона признається, що в неї на грудях родима пляма?

— Що ж тут такого?.. Вона вже не першої молодості…

— Все одно соромно… От якби така пляма була в чоловіка, то він міг би й посміятися… Навіть коли б про неї стало відомо після шлюбу…

— То вона показувала тобі ту пляму?

— Де там! Таке скажете!

— Тільки розповідала?

— Сьогодні вона приходила давати мені урок, от ми й розговорилися… Щось на неї найшло, й вона призналась…

Батько мовчав.

— А все-таки що сказав би чоловік, якби дізнався про пляму тільки після одруження?..

— Було б неприємно, що ж іще?.. Та, зрештою, в такій таємниці теж є своя принада. Лихо не без добра… А втім, як подумати, то й вада незначна.

— І мені так здається… Я її заспокоюю, кажу: нічого страшного. А вона заперечує — мовляв, усе-таки погано, пляма на самих грудях…

— Гм…

— Найприкріше, якби дитина вродилась і довелося б годувати її груддю… Чоловік ще як не є, а от з малям був би клопіт…

— Молока не було б через ту пляму?

— Та ні, не в цьому річ… Її турбує, що дитина побачить пляму. Мені таке й на думку не спадало… Але, мабуть, таки її правда. З першого дня, як маля почне ссати, як уперше гляне на світ, воно побачить огидну пляму на материних грудях… Де знаття, що це найперше враження не переслідуватиме його все життя?..

— Може, й так… Але, як на мене, ці побоювання даремні.

— Звісно… Кінець кінцем дитину можна поїти коров’ячим молоком або найняти мамку.

— Пляма — це дрібниця, важливо, щоб молоко було.

— Боюсь, що ні… Я стільки про це наслухалась, що аж заплакала. Ні, я не змогла б годувати нашого Кікудзі, якби в мене на грудях була родима пляма!

— Можливо…

Кікудзі справедливо обурився — навіщо батько вдає, ніби нічого не знає! До того ж і його має за ніщо. Адже Кікудзі теж бачив пляму на грудях Тікако.

А тепер, через якихось двадцять років, Кікудзі не стримав посмішки: певно, батько тоді добряче перехвилювався!

Ще довго Кікудзі був під враженням від побаченого й почутого. Йому минуло вже десять років, а він усе не міг забути материних слів і побоювався, що в нього раптом з’явиться брат або сестра, які ссатимуть груди з огидною плямою.

Кікудзі не лякало, що його брат чи сестра народяться в чужому домі, лякало тільки те, що вони взагалі можуть з’явитися на світ. Йому не

давала спокою думка, що дитина, вигодувана грудьми з волохатою плямою, матиме щось від нечистої сили.

На щастя, Тікако не народила дитини. Можна здогадуватися, що цього не допустив сам батько. Напевно, ця історія з малям і родимою плямою, яка так засмутила матір, змусила його відрадити Тікако від такої затії. В усякому разі, в Тікако не було дітей ні від батька, ні від когось іншого після його смерті.

Тікако, мабуть, вирішила випередити події і тому відкрила матері свою таємницю, бо побоювалась, що хлопець все одно вибазікає.

Заміж вона не вийшла. Невже родима пляма визначила її долю?..

А втім, і Кікудзі не міг забути тієї плями. Очевидно, вона мала відіграти якусь роль і в його житті...

І коли Тікако з нагоди чайної церемонії сповістила, що хоче познайомити його з однією дівчиною, Кікудзі відразу згадав ту пляму й подумав: якщо вже Тікако рекомендує дівчину, то в неї, певно, шкіра чиста, як перлина.

"Цікаво, чи батько часом не гладив пальцями цієї плями? А може, й покусував зубами?.." — І такі химерні думки іноді зринали в голові Кікудзі.

А тепер, коли він проходив храмовим гаєм у горах, що дзвенів пташиним щебетом, ті ж самі думки обсідали його.

Відколи Кікудзі бачив пляму на її грудях, Тікако дуже змінилася. За якихось два роки після цього вона стала чоловікоподібною, а останнім часом і зовсім перетворилася на безстатеву істоту.

От і сьогодні вона вестиме чайну церемонію з підкресленою гідністю… А в самої груди з родимою плямою, мабуть, уже зів’яли… Кікудзі мало не засміявся, та в цю мить його наздогнали двоє дівчат.

Даючи їм дорогу, Кікудзі зупинився.

— Скажіть, будь ласка, цією стежкою я дійду до чайного павільйону Курімото-сан? — спитав Кікудзі.

— Так! — в один голос підтвердили дівчата.

Кікудзі міг обійтися і без розпитів, бо святкові кімоно свідчили, що й дівчата йдуть на чайну церемонію. Кікудзі запитав навмисне, щоб покласти край власним ваганням.

Дівчина, що несла в руці рожеве крепдешинове фуросікі з вибитими на ньому білими журавлями, була вродлива.

II

Кікудзі підійшов до чайного павільйону саме тоді, коли дівчата перевдягали табі й готувалися зайти всередину.

З-за їхніх спин він глянув у кімнату: досить простора, на вісім татамі[1], і повна людей. Жінки сиділи впритул одна коло одної, всі у яскравих кімоно.

Тікако відразу помітила Кікудзі й поспішила йому назустріч. На її обличчі був подив і радість.

— О, такий довгожданий гість! Заходьте, заходьте! Ласкаво просимо! — Вона вказала на сьодзі поряд з токонома.

Кікудзі зашарівся, відчувши на собі жіночі погляди.

— Тут, здається, самі дами?

— Так. Були й чоловіки, та вже розійшлися. Тепер ви один будете окрасою нашого товариства.

— Ну що ви, яка з мене окраса!

— Е ні, Кікудзі-сан, ви цілком гідні бути нею. Не сумнівайтесь.

Кікудзі дав знак рукою, що хотів би зайти через бокові двері.

Дівчина, загортаючи табі в фуросікі з журавлями, ввічливо пропустила Кікудзі вперед.

Кікудзі зайшов у суміжну кімнату. На татамі валялися коробки з-під печива, з-під начиння для чайної церемонії, лежали різні речі. В кутку служниця мила посуд.

Прийшла Тікако й сіла перед Кікудзі.

— То як, подобається? Гарна дівчина?

— Яка? Та, в якої фуросікі з журавлями?

— Фуросікі?.. Не знаю… Я маю на увазі вродливу дівчину, яка щойно стояла в передпокої. Доньку Інамури-сан.

Кікудзі непевно кивнув.

— О, ви помітили таку дрібницю, як фуросікі? З вами треба пильнуватися… Я навіть здивувалась — от, думаю, Кікудзі-сан спритний, уже встиг познайомитися з дівчатами!.. Гадала, що ви прийшли разом.

— Та що ви!

— Якщо ви вже зустрілися на дорозі, значить, так судилося. До речі, й ваш батько був знайомий з Іна-мурами.

— Хіба?

— Інамура-сан з багатого купецького дому. Колись у Йокогамі вони торгували шовком-сирівцем. Дівчина й гадки не має… Нічого про наші наміри не знає. Тож можете спокійно за нею стежити.

Тікако говорила голосно, й Кікудзі побоювався, що гості за тонкою фусумою можуть почути. Та раптом Тікако нахилилась до нього й прошепотіла на вухо:

— Все було б гаразд, якби не одна прикрість… Прийшла Оота-сан та ще й з донькою… — Вона допитливо глянула на Кікудзі. — Не думайте, що я її запросила… Так уже ведеться, що на чайну церемонію може зайти будь-хто. Скажімо, нещодавно тут побувало дві групи американських туристів. То ви вже не сердьтеся… Я ж не винна, що вона довідалась про чайну церемонію і прийшла. Однак про ваші наміри вона, звісно, нічого не знає.

— А я сьогодні й не… — Кікудзі хотів сказати: "А я сьогодні й не збираюсь влаштовувати оглядини", але слова наче застрягли в горлі.

— Нехай їй буде незручно, а не вам. Ви поводьтеся так, наче нічого й не сталося.

Ця порада роздратувала Кікудзі.

Напевно, любовні стосунки Тікако з його батьком були нетривалі й не дуже серйозні. До його смерті Тікако часто бувала в їхньому домі, не тільки допомагала влаштовувати чайні церемонії, але й прислужувала на кухні, коли збиралися гості.

Ревнувати до неї батька було б просто смішно — настільки чоловікоподібною вона стала останнім часом. Врешті-решт мати, певно, здогадалася, що батько був добре обізнаний з родимою плямою на грудях Тікако, але на той час буря пролетіла мимо, й Тікако, вдаючи, ніби все забулося, стала материною спільницею.

Та й ставлення Кікудзі до цієї жінки змінилося: він поступово звик, що Тікако ладна задовольнити будь-яку його примху, й непомітно огида перейшла в легку зневагу.

Можливо, втративши жіночу привабливість і ставши незамінною помічницею в сім’ї Кікудзі, Тікако обрала собі, відповідно до своєї вдачі, нове заняття.

В усякому разі, завдяки їхній родині Тікако здобула собі сяку-таку славу вчительки чайної церемонії.

Після батькової смерті Кікудзі навіть трохи жалів її: хтозна, можливо, цей короткочасний любовний зв’язок з батьком був першим і останнім у її житті.

Мати не виказувала до Тікако особливої ворожості. А пояснювалось це тим, що на той час її турбувала Оота-сан.

Коли помер чоловік пані Оота, батьків приятель по чайній церемонії, батько взяв на себе розпродаж чайного начиння небіжчика і зблизився з удовою.

Тікако негайно сповістила про це матір Кікудзі.

Відтоді Тікако стала її ревною спільницею. Аж надто ревною. Вона висліджувала батька, не раз заявлялася в дім пані Оота з докорами й погрозами. Здавалося, в її грудях прокинулась давно приспана ревність.

Мати, сором’язна й несмілива жінка, зовсім розгубилася від такого діяльного втручання у свої справи й жила в постійному страху перед можливим скандалом.

Тікако навіть при Кікудзі ганила пані Оота. А коли мати висловила своє невдоволення цим, Тікако заявила, що Кікудзі воно не завадить.

— А оце нещодавно, коли я їй вичитувала, її мала, виявляється, сиділа за стіною і підслуховувала… Я обурююсь, і раптом чую — за стіною хтось схлипує…

— Донька?.. — Мати насупилась.

— Атож! Їй років зо дванадцять, певно. Ні, таки в тої Оота-сан не всі вдома. Я гадала, вона висварить малу. Так ні, пішла в сусідню кімнату, повернулася з донькою, обняла її й посадила собі на коліна. Й уявляєте, обидві артистки, старе й мале, взялися лити переді мною сльози.

— Бідолашна дитина…

— До речі, через неї можна вплинути на Оота-сан… Бо вона про матір геть усе знає. Гарненька дівчина, круглолиця. — Перевівши погляд на Кікудзі, Тікако додала: — А наш Кікудзі теж міг би сказати батькові кілька слів…

— Не розпускайте так свого язика! Він у вас повен отрути! — дорікнула мати.

— А ви собі тільки шкодите, що тримаєте отруту в собі. Ви б краще її виплюнули… Гляньте, як ви змарніли, а вона все гладшає та гладшає. Їй

справді десятої клепки бракує — думає, її пожаліють, якщо на людях заплаче… А знаєте, у вітальні, де вона приймає вашого чоловіка, на видноті красується фото покійного господаря! Як це ваш благовірний терпить!

І от тепер, після батькової смерті, та жінка, яку Тікако лаяла на всі заставки, з’явилася на чайну церемонію, та ще й не сама, а з донькою.

Кікудзі здригнувся, наче хтось обдав його холодною водою.

Навіть якщо повірити Тікако — мовляв, Оота-сан прийшла сьогодні без запросин, — то все одно не виключено, що після батькової смерті вони знайшли спільну мову. Напевно, Оота-сан водить свою доньку на уроки чайної церемонії в павільйоні Тікако… Ці здогади були для Кікудзі цілковитою несподіванкою.

— Якщо вам неприємно, я можу спровадити Оота-сан… — сказала Тікако, заглядаючи Кікудзі в очі.

— Мені байдуже. Та якщо вона сама здогадається піти, тим краще.

— Якби ж то вона була така догадлива, то вашому батькові й матері не довелося б зазнати стільки прикрощів.

— Кажете, вона прийшла з донькою?

Кікудзі ще жодного разу не бачив доньки Оота-сан.

"Прикро, що знайомство з дівчиною з журавлями має відбутися на очах Оота-сан… А ще гірше вперше зустрітися тут з її донькою", — подумав Кікудзі.

Надокучливий голос Тікако дратував, отож Кікудзі підвівся.

— В усякому разі, Оота-сан уже знає, що я тут. Не буду ж я тікати.

Він розсунув сьодзі поряд з токонома й, зайшовши в кімнату для чайної церемонії, сів на почесному місці.

Тікако поспішила за ним.

— Знайомтеся, Мітані-сан. Син покійного Мітані-сана, — офіційно відрекомендувала вона Кікудзі.

Кікудзі ще раз уклонився, потім підвів голову і побачив жінок.

Мабуть, він трохи збентежився, бо спочатку в його очах замерехтіли тільки яскраві кімоно, обличчя розпливалися.

Та коли Кікудзі опам’ятався, то побачив прямо перед собою пані Оота.

— О! — вигукнула вона. В її голосі вчувалася неприхована радість, яку, певно, помітили й присутні. — Ми так давно не бачилися! Пробачте, що я так довго не давала про себе знати.

Вона легенько смикнула доньку за рукав — мовляв, скоріше привітайся! Дівчина, мабуть, розгубилась, бо почервоніла й опустила очі.

Кікудзі здивувався: в поведінці пані Оота не було й крихти ворожості чи недоброзичливості. Здавалося, її переповнює радість. Видно, несподівана зустріч з Кікудзі її надзвичайно втішила. Її не обходило, що подумає про неї жіноче товариство.

Її донька сиділа мовчки, втупивши очі в підлогу.

Схаменувшись, пані Оота зашарілася, але не спускала лагідного, промовистого погляду з Кікудзі.

— Ви теж захоплюєтесь чайною церемонією?

— Ні, я в ній нічогісінько не тямлю.

— Невже? А я думала, у вас озветься батькова кров…

Мабуть, на пані Оота наринули спогади, бо очі в неї зволожіли.

Кікудзі бачив її востаннє на батьковому похороні.

За цих чотири роки пані Оота майже не змінилася.

Та ж сама біла довга шия, що не пасувала до округлих плечей, та ж, як на її вік, надто молода постать. Колись і рот, і ніс здавалися Кікудзі малими порівняно з очима. А тепер, уважно придивившись, він помітив, що ніс гарний, правильної форми, а губи іноді, коли пані Оота говорила, ледь-ледь випиналися вперед.

Донька, видно, успадкувала від матері довгу шию і круглі плечі. Зате рот у неї був більший, ніж у матері, й міцно стулений. Це здалося Кікудзі дивним.

В очах, чорніших за материні, проглядав смуток.

Кинувши погляд на зотлілі вуглини у вогнищі, Тікако сказала:

— Інамура-сан, ви не могли б почастувати чаєм Мітані-сана? Здається, ваша черга ще не пройшла.

— Будь ласка.

Дівчина з журавлями на фуросікі підвелася.

Кікудзі помітив, що вона сиділа біля пані Оота. Однак, побачивши ту з донькою, він уже не наважувався глянути на цю дівчину.

Звелівши доньці Інамури подати чай, Тікако, видно, хотіла звернути на неї увагу Кікудзі.

Зупинившись перед чайником, дівчина обернулася до Тікако.

— А в якій чашці?

— Справді… — завагалася Тікако. — Може, в оцій орібе? Мені подарував її покійний Мітані-сан. Це його улюблена чашка.

Кікудзі добре пам’ятав чашку, яка зараз стояла перед дівчиною. Справді батько нею завжди користувався. А перейшла вона до нього від удови Оота.

Бідолашна пані Оота! Чи могла вона сподіватися, що чашка її покійного чоловіка перекочує від батька Кікудзі до… Тікако?

Кікудзі вразила бездушність Тікако.

Зрештою, і пані Оота не відзначалася особливою тактовністю.

На тлі заплутаного, невиразного минулого двох літніх жінок донька Інамури, що зосереджено готувала чай, видалася Кікудзі напрочуд гарною.

III

Дівчина з журавлями на фуросікі й не здогадувалася, що Тікако вирішила показати її Кікудзі.

Спокійно, без зайвої сором’язливості вона приготувала чай і піднесла його Кікудзі.

Випивши чай, Кікудзі глянув на чашку. Це була чорна орібе: на одному боці, в білій поливі, був нанесений чорний візерунок — паростки папороті.

— Ви, мабуть, пам’ятаєте її? — запитала Тікако.

— Начебто… — непевно відповів Кікудзі, опускаючи чашку.

— Пагінці папороті викликають у пам’яті гірську місцевість, правда? Ця чашка особливо годиться для ранньої весни. Ваш батько пив із неї саме в таку пору… Тепер вона, звичайно, трохи не по сезону, але для вас, Кікудзі-сан…

— Та що ви!.. Для такої чашки нічого не значить, що нею користувався мій батько… В неї така багата історія! Її, мабуть, передавали з покоління в покоління від самого Рікю з епохи Момояма. Протягом кількох сотень років не один знавець чайної церемонії дбайливо зберігав її для нащадків, — сказав Кікудзі, намагаючись забути, як людські долі переплелися навколо цієї чашки.

Чашка від пана Оота перейшла до його вдови, від неї — до батька Кікудзі, а від батька — до Тікако. З них двоє — чоловіки — померли, а жінки тут, на чайній церемонії. Вже цього досить, щоб визнати долю чашки незвичайною.

Цю чашку брали руки пані Оота і її доньки, Тікако й доньки Інамури, та й інших дівчат; її країв торкалися їхні губи.

— Я б теж хотіла випити з цієї чашки. Останнього разу я пила з іншої, — раптом сказала пані Оота.

Кікудзі її слова знову неприємно вразили: що з нею — з глузду з’їхала чи зовсім сорому позбулася?

На її доньку, що не сміла підвести очей, жаль було й дивитися.

Інамура приготувала чай і для пані Оота. Всі дивилися на дівчину. Вона, певно, не здогадувалася, які пристрасті вирують навколо чашки. Завченими рухами виконувала чайний обряд.

Робила все щиро, без жодної манірності. Від її стрункої постаті віяло благородством.

На сьодзі позад дівчини падала тінь від молодого листя, а її яскраве кімоно немов світилося м’яким відбитим сяйвом. Волосся теж ніби промінилося.

Як для чайної церемонії в кімнаті було надто видно, зате світло підкреслювало вроду дівчини. Її шовкова серветка, червона як полум’я, вражала не так м’якістю, як свіжістю. Здавалось, у руках дівчини розпускається червона квітка.

Кікудзі здавалося, ніби навколо дівчини от-от закружляють невеличкі білі журавлики.

Пані Оота взяла орібе в руки.

— Зелений чай у чорній чашці — яка це краса! Мимоволі спливають у пам’яті зелені весняні бруньки… — сказала вона. А про те, що ця чашка належала її чоловікові, не прохопилася й словом.

Потім почався традиційний огляд чайного начиння. Дівчата не дуже на цьому розумілися, а тому слухали дещо з пояснень Тікако.

Глечик і бамбуковий черпачок теж належали батькові Кікудзі, але Тікако про це не згадала, Кікудзі промовчав і собі.

Поки Кікудзі сидів і дивився, як розходяться дівчата, до нього підійшла пані Оота.

— Пробачте мою недавню нечемність! Ви не сердитесь на мене?.. Коли я вас побачила, на мене наринули спогади…

— Умгу…

— Як ви змужніли! — З її очей, здавалось, от-от бризнуть сльози. — Так-так… От і ваша мати… Я навіть вирішила піти на похорон, та не посміла…

Кікудзі скривився.

— Спочатку батько… а за ним і мати… Ви, мабуть, дуже самотні…

— Атож…

— Ще не збираєтесь додому?

— Побуду ще трохи…

— Я б так хотіла коли-небудь поговорити з вами…

Із сусідньої кімнати гукнула Тікако:

— Кікудзі-сан!

Пані Оота неохоче підвелася. У саду на неї чекала донька.

Вони вклонилися на прощання й пішли. В очах доньки було благання.

У суміжній кімнаті Тікако з кількома найулюбленішими ученицями й служницею наводила лад.

— Що вам казала Оота-сан?

— Нічого особливого…

— Остерігайтеся цієї особи. В неї слова ласкаві, та думки лукаві…

— А проте у вас вона ніби частий гість? Відколи це? — вколов Кікудзі.

На Кікудзі ніби війнуло отруйними випарами, і він швидко вийшов.

Тікако подалася за ним.

— То як? Гарна дівчина?

— Гарна… Та вона б сподобалася мені ще більше, якби я зустрівся з нею десь-інде, де не було б ні вас, ні пані Оота, де не витав би дух мого батька.

— І вас турбують такі дрібниці? Оота-сан не має до неї жодного відношення.

— Можливо… Але мені незручно перед дівчиною.

— Чому?.. Якщо Оота-сан вам дошкулила, то я, звичайно, прошу пробачення… Хоч я її і не запрошувала… Тож можете бути певні, що донька Інамури не має нічого спільного з Оота-сан.

— А тепер бувайте…

Кікудзі підвівся. Якби він не урвав розмови, то Тікако, мабуть, не так скоро відчепилася б від нього.

Лишившись на самоті, Кікудзі помітив, що дика азалія на схилі гори вбралася в пуп’янки. Він глибоко вдихнув повітря.

Кікудзі сердився на себе за те, що спокусився на лист Тікако. Зате дівчина з журавлями на фуросікі не йшла з думок.

Зустріч з двома батьковими коханками не справила гнітючого враження, певно, тому, що Кікудзі побачив доньку Інамури.

Однак, згадавши, що ці жінки живуть собі й балакають про покійних батьків, Кікудзі відчув, як його наповнює гнів. Перед очима спливла огидна родима пляма на грудях Тікако.

Знявши шапку, Кікудзі поволі простував назустріч вечірньому вітру, що хвилями пробігав по молодому листю.

Ще здалеку він помітив, що в тіні храмових воріт стоїть пані Оота.

Кікудзі озирнувся, гарячково думаючи, як би її обминути. Якщо видряпатися на будь-який пагорб обабіч дороги, то, напевно, можна було б вибратися з території храму, не проходячи через ворота…

Однак Кікудзі пішов прямо. Обличчя його напружилось.

Вдова поспішила йому назустріч, її щоки паленіли.

— Я вас чекала, хотіла ще раз побачити… Може, це й зухвало, але… я не могла інакше… Хтозна-коли ми ще зустрінемося.

— А де ж ваша донька?

— Фуміко пішла з подругою…

— А вона знає, що її мати чекає на мене? — спитав Кікудзі.

— Знає, — глянула йому прямо в вічі пані Оота.

— Мабуть, їй неприємно… Вона ніби й не сподівалася побачити мене на чайній церемонії. Мені аж стало жаль її…

Кікудзі підбирав слова так, щоб вони були й одвертими, й не дуже різкими.

Пані Оота щиро визнала:

— Так, їй було тяжко зустрітися з вами.

— Певно, тому, що вона настраждалася через мого батька.

Кікудзі хотів додати: "Так само, як і я через вас", — але стримався.

— Та що ви! Ваш батько завжди був лагідний до неї… Я хотіла б коли-небудь докладно розповісти вам про це… Щоправда, спочатку Фуміко цуралася його, хоч як батько намагався прихилити її до себе. Та от наприкінці війни, коли почастішали повітряні нальоти, її ставлення до батька раптом перемінилось. Не знаю, що з нею сталося, але несподівано вона почала піклуватися про нього… Роздобувала для нього і курятину, і свіжу рибу. А куди тільки не ходила по рис! Уявляєте, яка вона була відчайдушна, адже тоді людину на кожному кроці підстерігала смерть… Ваш батько не міг надивуватися, чому це вона раптом стала такою доброю. Та й я дивувалась тій переміні… Вкрай зворушена, я тільки дивилася на доньку й відчувала докори сумління…

Аж тепер Кікудзі збагнув, що в ті важкі часи благодійницею їхнього дому була Фуміко. Невже подарунки, які іноді несподівано приносив батько, роздобувала саме вона?

— Я й сама до пуття не збагну, чому Фуміко так різко перемінилася. Може, тому, що всім нам тоді загрожувала небезпека. А може, вона мене жаліла, тому так ревно доглядала вашого батька.

Очевидно, Фуміко бачила, як серед воєнних злигоднів її мати чіпляється за свою любов до батька Кікудзі. Без сумніву, вона багато пережила, якщо зуміла відійти від минулого — забути свого покійного батька — й перейнятися теперішньою материною долею.

— Ви помітили перстень на руці Фуміко?

— Ні.

— То подарунок вашого батька. Він нерідко йшов від нас додому й під час повітряної тривоги. Тоді Фуміко завжди його проводжала, і ніхто не міг її відрадити. Бо, мовляв, дорогою все може трапитися… Та одного разу вона не повернулася того ж вечора. Добре, думаю собі, якщо у вас заночувала… А раптом обоє загинули?.. Вранці вона прийшла, розповіла, що провела батька аж до воріт, а на зворотному шляху пересиділа ніч в якомусь бомбосховищі. Коли наступного разу ваш батько навідався до нас, то щиро подякував Фуміко й подарував на згадку про той випадок перстень… Їй, певно, було незручно вам його показувати.

Кікудзі слухав, а в душі наростала неприязнь до пані Оота. Невже вона хоче викликати співчуття до себе?

А проте ненависті й ворожості до неї Кікудзі не відчув. У ній була якась теплота, що відганяла геть його настороженість.

А чи не клопоталася Фуміко про батька Кікудзі тому, що переживала за свою матір?

Кікудзі здалося, що, розповідаючи про доньку, пані Оота насправді розповідає про власну любов.

Очевидно, їй кортіло вилити комусь душу. Вона наче забула, що перед нею не її коханець, а його син. В її очах було стільки любові, що можна було подумати, ніби вона розмовляє не з Кікудзі, а з покійним батьком.

Ворожість, яку Кікудзі з матір’ю відчував до пані Оота, не те щоб цілком зникла, а якось зблякла. Іноді йому навіть здавалося, ніби вона його любила, бо ж він і батько — одне й те саме… З голови не виходила спокуслива думка, що він давно знає цю жінку.

Аж тепер Кікудзі збагнув, чому батько так швидко порвав стосунки з Тікако, а пані Оота не залишив до самої смерті. "Напевне, Тікако й досі знущається зі своєї суперниці", — подумав Кікудзі. В ньому раптом прокинулася жорстокість — йому захотілося дошкулити пані Оота якомога болючіше.

— А ви ніби досить частенько буваєте на чайних церемоніях у Курімото-сан? Як це розуміти? Вона ж вам стільки попсувала крові…

— Правда ваша… Я одержала від неї листа, коли ваш батько помер… А мені тоді було так важко, так сумно… — Пані Оота опустила голову.

— А донька завжди ходить з вами?

— Ні, не завжди. Іноді.

Вони перетнули залізничну колію, проминули станцію Північна Камакура і рушили до гори, що височіла навпроти храму Енгакудзі.

IV

Вдова Оота була старша за Кікудзі років на двадцять — їй тепер було десь років сорок п’ять, — та йому здавалося, ніби він тримає в обіймах набагато молодшу за себе дівчину.

Кікудзі поділяв з нею задоволення, яке давала їй досвідченість, не відчуваючи скутості, властивої молодому парубкові.

Він уперше зрозумів, на що здатна закохана жінка, а також на що здатен він сам. Кікудзі вразило власне пробудження. Він ніколи й не уявляв, що жінка може бути такою піддатливою, покірною і водночас такою спокусливою. Йому здавалося, мовби він тоне в теплих запахах її тіла.

Раніше інтимна близькість з жінкою кінчалася для нього чимось схожим на огиду. А от цього разу, коли її, здавалось, саме й треба було сподіватися, Кікудзі відчув солодке задоволення.

Звичайно в такі хвилини він намагався відсунутися від жінки, а тепер усе було навпаки: він втішався теплом її жагучого тіла. З ним ще не траплялось, щоб пристрасть накочувалася на нього хвилями. Ті хвилі заколисували його, і в напівдрімоті він наче відчував задоволення переможця, якому рабиня обмиває ноги.

Водночас від неї віяло чимось материнським.

Втягнувши голову в плечі, Кікудзі несподівано запитав:

— А ви знаєте, у Курімото ось тут велика родима пляма?

Він одразу відчув недоречність своїх слів, але розслабленим мозком не міг збагнути, що таким чином завинив перед Тікако.

— Ось тут вона покриває груди… — додав Кікудзі, простягнувши руку до пані Оота.

Щось наче смикало випалити ці слова, ніби кортіло заперечити самому собі й дошкулити пані Оота. А може, таким способом Кікудзі хотів приховати своє збентеження від того, що хоче глянути на те місце, де в Курімото родима пляма.

— Ні, не треба. — Пані Оота поволі запнула кімоно. Здавалося, вона все-таки чогось не розуміє. — Вперше чую. А хіба з-під кімоно її видно?

— Чому ж ні?

— Та невже?

— А хіба ось тут її не було б видно?..

— Отакої! Може, хочете перевірити, чи і в мене немає такої плями?

— Та ні… Цікаво, що відчувала б жінка ось зараз, якби в неї була така пляма?..

— Де? Тут? — Пані Оота глянула на груди. — І що це вам спало в голову? Хіба вам не все одно?

Пані Оота нелегко було розворушити. Отрута, яку виплеснув Кікудзі, її не зачепила. Зате сам він відчув, як вона проникла в його душу.

— Ви так гадаєте? А я от побачив цю пляму тільки раз, коли мені було років вісім, і досі вона в мене перед очима.

— Чого це?

— Думаю, що й вам ця пляма далася взнаки. Хіба Курімото не дошкуляла вам навіть удома, вдаючи, що захищає мої і материні інтереси?

Пані Оота кивнула й трохи відсунулася від Кікудзі. Він пригорнув її до себе.

— А я гадаю, вона й на мить не забувала про свою пляму, й тому була така злюща.

— Та що ви кажете! Який жах!

— А що, можливо, вона хотіла помститися батькові!..

— За що?

— Бо, певно, вважала, що всі її нещастя — постійне приниження і врешті-решт розрив із батьком — від родимої плями.

— Прошу вас, годі про це. Неприємно.

Видно, пані Оота так і не могла зрозуміти до кінця зловісної ролі родимої плями.

— Курімото-сан живе собі тепер спокійно й ніяка пляма не заважає їй. Усі її страждання вже позаду.

— А хіба страждання не завдають душевних ран?

— Минає час, і минуле з його стражданнями будить у наших душах солодкі спомини…

Пані Оота говорила наче в нестямі.

Раптом Кікудзі випалив те, чого й не збирався казати:

— На чайній церемонії поряд з вами сиділа дівчина…

— Юкіко-сан? Донька Інамури…

— Курімото запросила мене навмисне, щоб показати цю дівчину…

— Он як! — Великі очі пані Оота розширились і втупились у Кікудзі. — Виходить, це були ваші оглядини? А я й не здогадувалась…

— Та які там оглядини…

— Як же так… І після оглядин… ми…

З очей пані Оота закапали на подушку сльози. Її плечі затремтіли.

— Як гидко! Як гидко!.. Чому ж ви не сказали раніше?

Жінка схлипувала, уткнувшись у подушку.

Кікудзі зовсім не сподівався такого.

— Гидко-то гидко… Але з оглядинами це не пов’язане, — впевнено мовив Кікудзі.

Перед його очима зненацька сплила постать дівчини, що подавала чай. І рожеве фуросікі з журавлями.

В цю хвилину Кікудзі було неприємно дивитися на заплакану пані Оота.

— Як гидко!.. Я грішниця!.. Такий сором!.. — Її круглі плечі тряслися.

Кікудзі не каявся, бо тоді відчув би до себе огиду. Якщо навіть не через оглядини, то через те, що жінка була колись батьковою коханкою.

Але до останньої хвилини Кікудзі ні в чому не каявся і не відчував ніякої огиди.

Він і сам гаразд не пам’ятає, як усе сталося… Знає тільки, що зовсім просто й природно. От вона зараз плаче й, мабуть, кається, що спокусила його… Та хіба вона його звабила? Такого він не пригадує. Просто вони потяглися одне до одного, не відчуваючи ніякого внутрішнього опору. А про якісь моральні міркування нічого й казати.

Вони піднялися на пагорб навпроти храму Енгакудзі, зайшли в готель і разом повечеряли. Певно, тому, що пані Оота не вгаваючи розповідала про батька, Кікудзі не мав особливого бажання її слухати. Але вона цього не помічала, віддавшись приємним спогадам. Пані Оота так тепло розповідала про батька, що Кікудзі пройнявся до неї ніжністю, відчув, як його охоплює пристрасть.

А ще Кікудзі здалося, що батько був з нею щасливий.

О, ця теплота… Якщо й сталося щось огидне, то почалося воно з цієї теплоти. Кікудзі пропустив мить, коли ще міг звільнитися від пані Оота, й віддався приємному душевному розслабленню.

І все ж у глибині його серця залишався неприємний осад. Мабуть, щоб позбутися його, Кікудзі й бризнув отрутою — заговорив про Тікако й доньку Інамури.

Отрута була надто сильна, і в Кікудзі почала прокидатися відраза до самого себе. Та зараз було не до каяття: воно могло тільки посилити огиду до себе й вилитися в потік жорстоких слів проти пані Оота.

— Давайте забудемо про все, — проказала пані Оота. — Нічого не було, нічого не сталося.

— Ви тільки згадали про батька…

— Ой! — вона злякано підвела голову. Від плачу її повіки почервоніли. Навіть білки помутніли. В розширених зіницях Кікудзі помітив легку тінь недавньої знемоги. — Я навіть заперечити не можу… Нещасна я жінка!..

— Неправда! Ви все забули! — Кікудзі грубо розіпнув кімоно на її грудях. — Інша річ, якби у вас була родима пляма… Таке не забувається…

Навіть Кікудзі приголомшили власні слова.

— Ні-ні! Не треба!.. Я вже не молода…

Ошкіривши зуби, Кікудзі припав до її грудей.

Знову, як і раніше, наринула тепла хвиля.

А потім Кікудзі спокійно заснув.

Уві сні він почув пташине щебетання. Йому здалося, ніби вперше в житті його розбудили пташині голоси.

Вранішній туман зросив зелені дерева й, ніби проникнувши під череп, промив мозок Кікудзі. В голові не зосталося жодної думки.

Пані Оота лежала спиною до Кікудзі. "Дивно, коли це вона відвернулася?" — подумав він, і зіпершись на лікоть, глянув на обличчя жінки, огорнуте ранковою сутінню.

V

Минуло з півмісяця після чайної церемонії в Тікако. Одного дня до Кікудзі завітала донька пані Оота.

Провівши її у вітальню, Кікудзі заметушився — відкрив буфет і сам розіклав на тарілці тістечка. Йому не давала спокою думка: Фуміко прийшла сама чи з матір’ю? Може, пані Оота не наважилась зайти всередину і жде надворі?..

Коли Кікудзі з’явився на порозі вітальні, дівчина встала з крісла. Йому впало в очі, що її голова опущена, а вуста з випуклою нижньою губою міцно стиснуті.

— Пробачте, що змусив вас чекати.

Кікудзі пройшов за спиною дівчини й розчинив скляні двері в сад.

Проходячи мимо неї, він уловив ледь відчутний запах білих півоній у глечику. Дівчина зіщулилась, нахиливши вперед круглі плечі.

— Прошу, — сказав Кікудзі й першим опустився в крісло.

Дивна річ, він цілком заспокоївся. Певно, тому, що в образі Фуміко побачив її матір.

— Мені незручно, я прийшла так несподівано… — промовила вона, не підводячи голови.

— Та що ви!.. Я радий, що ви знайшли дорогу.

— Так…

Кікудзі раптом пригадав: адже під час повітряної тривоги вона проводжала батька до самих воріт! Про це йому розповіла пані Оота після чайної церемонії біля храму Енгакудзі.

Він хотів нагадати про це, але стримався, тільки глянув на дівчину.

Йому стало тепло, як від гарячої води — на нього наринули хвилі пані Оота. Кікудзі згадав, як покірно вона віддавалась йому, як на нього находило заспокоєння.

Можливо, те заспокоєння було причиною того, що зараз Кікудзі не відчував остраху перед Фуміко. Однак глянути їй в очі він не наважився.

— Я… — Дівчина запнулася й підвела голову. — Я прийшла вас просити… за матір…

Кікудзі затамував віддих.

— Прошу вас, пробачте їй!

— Пробачити?.. За що?.. — Приголомшений Кікудзі збагнув, що в пані Оота немає таємниць від доньки. — Якщо й пробачати комусь, то тільки мені.

— І за батька пробачте…

— Якщо вже зайшлося про це, то за батька треба було б просити пробачення… Але ж моєї матері нема на світі… Тож і ні в кого…

— Я часто думаю: невже моя мати винна в передчасній смерті вашого батька… та й матері?.. Я про це їй недавно сказала.

— І даремно! Хоч би ви пожаліли її.

— Було б краще, якби раніше вмерла моя мати…

Здавалося, Фуміко не знає, куди подітися від сорому.

Та раптом до Кікудзі дійшло, що це ж вона говорить про нього! Якою ганьбою, яким приниженням обернувся для неї той випадок!

— Прошу вас, пробачте їй! — розпачливо благала дівчина.

— Йдеться зовсім не про те, — з притиском сказав Кікудзі. — В усякому разі, я вдячний вашій матері.

— Це мати в усьому винна! Вона страшна жінка! Облиште її!.. Хай вона вас не турбує… — Фуміко майже захлиналася, голос її тремтів. — Забудьте її, благаю!

Кікудзі зрозумів, який зміст вона вкладала в слово "пробачити". Мовляв, не тільки пробачити, а й покинути, забути…

— І ще… Не дзвоніть їй по телефону…

Щоки у Фуміко пашіли. Долаючи сором, вона підняла голову й глянула на Кікудзі. На очах її блищали сльози. В тих широких чорних очах зовсім не було гніву — саме благання.

— Я вас розумію. Пробачте! — сказав Кікудзі.

— Я вас благаю!.. — Рум’янець залив не тільки її щоки, а й довгу шию й добирався вже до білої облямівки коміра, що підкреслювала красу тієї шиї. — Мама обіцяла вам прийти, але не прийшла. Це я її не пустила. Вона будь-що хотіла вийти з дому, та я обняла її і затримала…

Вона заспокоїлась і вже говорила рівним голосом.

Кікудзі дзвонив удові Оота на третій день після тієї ночі. Відчувалося, що вона страшенно зраділа. Вони домовилися зустрітись у кафе, та вона не прийшла.

Відтоді він з нею не бачився.

— Пізніше я її жаліла, але тієї хвилини була сама не своя, тільки хотіла будь-що затримати її. Вона мене просить: Фумі-тян, хоч передай, що я не прийду… Я підійшла до телефону, зняла трубку, а слова не вимовлю. Мати дивиться на телефон, а сльози кап-кап… Певно, їй здалося, що ви, Мітані-сан, взяли трубку. Отака моя мати…

Запала мовчанка. Потім Кікудзі сказав:

— А чому тоді, після чайної церемонії, ви залишили матір? Ви ж знали, що вона чекає мене.

— Бо я хотіла, щоб ви переконалися, що мати не така вже й погана…

Фуміко понурила очі. Невеличкий, гарної форми ніс, повні губи. Ніжний овал обличчя, як у матері.

— Я давно знав, що в пані Оота є донька. Іноді навіть уявляв собі, як ми з нею розмовляємо про мого батька…

Фуміко кивнула.

— Я теж інколи про це думала.

"Якби між Оота-сан і мною нічого не було, я міг би невимушено розмовляти з цією дівчиною про мого батька", — подумав Кікудзі.

Але саме тому, що між ними щось було, він тепер щиро простив пані Оота і не осуджував батька за зв’язок з нею. "А може, це жахливо?"

Мабуть, Фуміко подумала, що засиділась, бо раптом стрепенулась і підвелася з крісла.

Кікудзі пішов її проводжати.

— От було б добре, якби нам випала часина спокійно поговорити про благородну вдачу вашої матері. Та й про мого батька…

Кікудзі відчув, що трохи перестарався. Та він не кривив душею, бо справді так думав.

— Атож… А ви незабаром одружитеся… Це правда?

— Я?..

— Так… Мені казала мати… З Юкіко Інамурою. Ви ж були на оглядинах?

— Не зовсім так…

Одразу за ворітьми дорога спадала вниз. Десь на середині схилу вона починала звиватися, і звідти, якщо обернутися, можна було бачити лише вершини дерев навколо дому Кікудзі.

Слова Фуміко нагадали йому про дівчину з журавлями.

Фуміко спинилась і попрощалася.

Кікудзі обернувся й пішов назад схилом угору.

ВЕЧІРНЯ ЗАГРАВА НАД ЛІСОМ

I

Тікако подзвонила Кікудзі в контору:

— Ви з роботи йтимете додому?

Власне, він нікуди заходити не збирався, та цього разу скривився.

— Не знаю…

— Прошу вас, прийдіть сьогодні раніше. Заради пам’яті вашого батька. Саме цього дня він щороку влаштовував чайну церемонію. Коли я про це згадала, то вже не могла всидіти на місці…

Кікудзі мовчав.

— Алло!.. Алло!.. Поки я прибирала, мені захотілося хоч щось приготувати…

— А де ви зараз?

— У вас, у вас дома… Пробачте, забула відразу сказати.

Ця новина приголомшила Кікудзі.

— Я собі пригадала той день і вже не могла всидіти… Побачила, що не заспокоюсь, поки не приберу в чайному павільйоні. Треба було подзвонити раніше, та я боялась, що ви будете проти…

Після батькової смерті чайний павільйон запустів.

Тільки мати іноді заходила туди й сиділа на самоті. Вогню вона не запалювала, а приносила з собою чайник з окропом. Кікудзі непокоївся, коли мати замикалася в чайному павільйоні. Про що вона там думала? Кікудзі не раз думав піти разом з нею, та все не заходив. При батькові в павільйоні порядкувала Тікако. Мати була там рідкою гостею.

Після материної смерті чайний павільйон стояв замкнутий. Лише кілька разів на рік його провітрювала стара служниця.

— Ви давно його прибирали? Бо скільки я не протирала татамі, вони тхнуть пліснявою… — Голос Тікако став зухвалим. — Поки я прибирала, мені закортіло щось приготувати… Закортіти-то закортіло, але на ваших запасах не розженешся… А все-таки я дещо придумала… Отож прошу, щоб ви відразу прийшли додому.

— Гм… Казна-що!

— Самому, певно, вам буде сумно. Може б, ви привели з собою кількох товаришів з роботи?

— Марна справа! На чайній церемонії тут ніхто не розуміється.

— От і добре, що не розуміються! Вона ж буде скромна, нашвидкуруч. Нехай прийдуть, розважаться…

— Нічого не вийде! — випалив Кікудзі.

— Невже? Шкода! Що ж його робити? Може, покликати когось з батькових приятелів по чайній церемонії?.. Теж не годиться… Тоді, може, доньку Інамури?

— Це ж несерйозно!.. Нічого не треба!

— Чому? Що ж тут поганого? Інамури до вас ставляться прихильно, і ви матимете нагоду зустрітися з дівчиною, поговорити з нею наодинці. Якщо вона прийме ваше запрошення, значить, усе йде, як слід…

— Нічого я не хочу! — Кікудзі перехопило подих. — І взагалі, киньте з цим возитися! Я все одно не прийду додому!..

— Ну, добре, добре… А втім, це не телефонна розмова. Поговоримо пізніше. В усякому разі, вам треба якомога швидше прийти додому.

— Що значить — треба? Я нічого не хочу знати!

— Ну гаразд… Тоді вважайте, що я все роблю на власний розсуд.

Настирливий голос Тікако дратував.

Мимохіть перед очима Кікудзі знову сплила велика родима пляма, що захоплювала половину грудей Тікако.

У голові загуло, як у чайному павільйоні, що його шкребла й мила Тікако. Наче аж по душі дер шурхіт віника й чвакання мокрої ганчірки.

В грудях Кікудзі оживала колишня ненависть. От нахабство! Його немає вдома, а вона забралася в кухню й там хазяйнує!

Нехай би прибрала чайний павільйон, поставила свіжі квіти в глечик — ще можна б миритися. Все ж таки заради пам’яті батька! А так…

Та крізь морок гніву пробився промінь світла — образ доньки Інамурів.

Цілком природно, що після батькової смерті Тікако поступово відходила від родини Кікудзі. Невже тепер вона хоче знову втертися в його довір’я, використавши Юкіко як приманку?

Як завжди, її голос по телефону був вкрадливий, здатний викликати посмішку і водночас приспати увагу. А ще в його настирливому тоні відчувалася погроза.

"Я сприйняв його як погрозу, мабуть, тому, що сам слабкий", — зробив висновок Кікудзі. Через власну слабкість він не зміг дати Тікако гідної відсічі.

А вона, намацавши його слабинку, мабуть, уже святкує перемогу…

Кікудзі вийшов з контори, рушив по Гіндзі, потім забрів у тісну пивничку.

Ясна річ, йому доведеться піти додому, як і домагалася Тікако. Усвідомлення того, що в ньому легко знайти вразливе місце, тягарем лягло на душу.

Та навряд чи Тікако дізналася, що після чайної церемонії в храмі Енгакудзі пані Оота й Кікудзі ночували в готелі… Хіба вона з нею зустрічалася?

Нав’язливий голос Тікако по телефону викликав підозру, що за її нахабством приховується щось більше.

А може, це вона таким способом намагається зблизити його з Юкіко?..

І в пивничці Кікудзі не міг заспокоїтися. Його потягло додому, і він сів на електричку.

Коли після кварталу Юракутьо поїзд уже наближався до Центрального токійського вокзалу, увагу Кікудзі привернула алея, обсаджена високими деревами.

Алея ця, що пролягала зі сходу на захід майже перпендикулярно до залізничної колії, у променях надвечірнього сонця виблискувала сліпучо, як полірований метал. Дерева Кікудзі бачив проти світла, а тому їхня зелень видалася йому густою і темною, а тінь прохолодною. Ряснолисте гілля нависало над дорогою. Обабіч тяглися ряди міцних будівель у європейському стилі.

Та дивна річ, навколо все наче вимерло — ніде ні душі, ні машини. Тільки безлюдна алея, а вдалині — стіни імператорського палацу.

Цієї чарівної надвечірньої пори з вікна переповненого вагона вона видалася Кікудзі куточком якоїсь далекої заморської країни.

Він раптом уявив собі, що тінистою алеєю йде Юкіко з вузликом, загорнутим у рожеве крепдешинове фуросікі з білими журавлями.

На Кікудзі війнуло свіжістю.

А коли він подумав, що, може, дівчина жде в його домі, у нього солодко зайшлося серце.

Та чому ж Тікако спочатку хотіла, щоб він привів своїх товаришів, а лише тоді, як Кікудзі відмовився, запропонувала запросити Юкіко? Невже вона заздалегідь надумала її покликати? Кікудзі не міг нічого второпати.

Коли він повернувся додому, Тікако вибігла зустрічати його в передпокій.

— Ви самі?

Кікудзі кивнув.

— От і добре, що самі! Вас уже чекають. — Вона підійшла і взяла в нього шапку й портфель. — Ви, певно, кудись заходили?..

"Невже по мені видно, що я пив?" — подумав Кікудзі.

— Де ви були? Я дзвонила вам ще раз на роботу. Мені сказали, що ви вже пішли. Я прикинула, скільки часу треба на дорогу…

— Ви мене дивуєте!

Бач, а про те, що самовільно забралася в дім і порядкує, ні слова!

Тікако пішла вслід за Кікудзі, щоб допомогти йому переодягтися. Вона потяглася до кімоно, яке подала служниця.

— Не треба! Я сам.

Він скинув піджак і, щоб спекатися її, поспішив у гардеробну.

Вона вже сиділа й чекала його.

— Ох, ви, одинаки!.. Які ви молодці!..

— Атож…

— І не хочеться вам махнути рукою на своє недоладне життя?..

— Я дечого навчився на гіркому досвіді мого батька…

На хвилину погляд Тікако спинився на Кікудзі.

Тікако була в халаті служниці, що колись належав матері. Вона засукала рукави — від зап’ястя руки були на диво білі й повні, в ліктях наче перетягнуті ниткою. Кікудзі не сподівався, що вони в неї такі м’язисті.

— Гадаю, найкраще буде в павільйоні. Я тим часом провела дівчину до вітальні, — трохи офіційно повідомила Тікако.

— Я не певен, чи є в павільйоні електричне світло. Щось не пригадую, щоб там коли-небудь горіла лампочка.

— Тоді запалимо свічки. Це ще цікавіше.

— Ні в якому разі!

Немов згадуючи, Тікако розповідала:

— Так от, коли я подзвонила, Юкіко спитала: прийти з мамою? А я кажу: будь ласка, вдвох було б іще краще… Та матір затримали якісь справи, отож ми вирішили, що Юкіко прийде сама.

— Хто — ми? Це ви все вирішуєте на свій розсуд! Невже чемно запрошувати в гості без попередження?

— Я розумію… Але дівчина вже тут, і забудьмо про мою нечемність.

— Чому?

— А от чому! Дівчина прийшла, значить, ви її цікавите. І хай вас не обходить, як я цього досягла. Коли все втрясеться, ви будете сміятися: от, мовляв, Курімото — дивна жінка! Я по собі знаю, що важливо залагодити справу, а як — неістотно.

Тікако говорила самовпевнено, мовби читала думки Кікудзі.

— А з її батьками ви розмовляли?

— Аякже! Звичайно.

Вона ніби хотіла сказати: "Чого ж ти зволікаєш! Вирішуй!"

Кікудзі вийшов на галерею і попростував до вітальні. Проходячи мимо гранатового дерева, спробував перемінити вираз обличчя. Бо ж не годиться показувати дівчині, що ти не радий її приходу.

Темна тінь гранатового дерева викликала в уяві родиму пляму на грудях Тікако. Кікудзі труснув головою, немов проганяючи це видиво. На кам’яну доріжку перед вітальнею лягли останні відблиски надвечірнього сонця.

Сьодзі у вітальні були широко розсунуті, Юкіко сиділа майже на порозі кімнати.

Здавалося, від неї струменить якесь сяйво й освічує тьмяні закутки просторої вітальні.

У токонома в плоскій вазі стояли жовті болотяні півники.

А на обі дівчини були вибиті білі борові півники. Випадковість?.. Навряд, бо півники — поширений символ раннього літа.

В токонома стояли не білі півники, а жовті болотяні, з високими стеблами й довгим шпичастим листям. Було видно, що Тікако їх щойно поставила.

II

Наступного дня, в неділю, йшов дощ.

Після обіду Кікудзі зайшов у павільйон — прибрати трохи після вчорашньої чайної церемонії.

А ще його вабила туди згадка про Юкіко — а раптом у павільйоні лишився вчорашній аромат?

Звелівши служниці подати йому парасольку, він уже спускався з вітальні на кам’яні плити садової доріжки, як помітив, що ринва продірявилась і дощова вода хлюпає на землю біля гранатового дерева.

— Треба полагодити, — мовив Кікудзі служниці.

— Авжеж, треба.

Кікудзі згадав, що дощовими ночами цей хлюпіт не давав йому заснути.

— Якщо візьмешся лагодити одне, то виявиться, що й інше прогнило. Краще вже продати, поки будинок ще не завалився.

— Тепер усі, в кого великі будинки, так вважають. Ось і вчора панночка дивувалася, що у вас такий просторий дім. Напевне, збирається у вас жити.

Служниця мовби хотіла сказати: "Не продавайте будинок".

— Чогось наговорила учителька Курімото?

— Так. Коли панночка прийшла, пані вчителька все їй показала, всюди поводила.

— Ще цього не вистачало!

А вчора Юкіко про це навіть і словом не прохопилася. Кікудзі думав, що вчора вона пройшла тільки з вітальні до чайного павільйону, а тому сьогодні вирішив піти по її слідах.

Вчора йому не спалося.

Йому здавалося, що в павільйоні витає запах Юкіко, і він ладен був серед ночі встати й піти туди.

"Вона для мене недосяжна", — думав Кікудзі, силкуючись заснути.

А тепер його вразило, що ця сама недосяжна дівчина разом з Тікако спокійно оглядала його оселю.

Кікудзі наказав служниці принести в павільйон жару, а сам рушив кам’яною доріжкою в глибину саду.

Тікако мешкала в Північній Камакура і вчора пішла додому разом з Юкіко, доручивши служниці прибрати посуд.

Власне, прибирати було нічого — чайне начиння і так стояло в кутку, та Кікудзі виразно не уявляв собі, куди його скласти.

— Тікако знає, куди його поставити, — промимрив він, зупинившись перед токонома.

На стіні висіла мініатюра Содацу з портретом стародавнього поета, окресленим легкими штрихами блідою тушшю.

Вчора Юкіко спитала:

— Хто це?

Кікудзі не міг відповісти.

— Справді, хто ж це?.. Віршів нема, і я не можу впізнати. Ці поети такі схожі один на одного.

— Певно, Мунеюкі, — втрутилась Тікако. — Картину намальовано до вірша: "І сосна вічнозелена весною наче молодіє". Щоправда, зараз вона трохи не відповідає порі року. Ваш батько її дуже любив і виставляв саме весною.

— Майже неможливо розпізнати, кого зображено — Мунеюкі чи Цураюкі, — заперечив Кікудзі.

І навіть зараз він, як на те, не міг зрозуміти, чий образ на картині.

Короткі штрихи… Мініатюра… А образ поета здавався величним. Від нього віяло свіжістю.

І мініатюра, і півники у вазі нагадували про Юкіко.

— Вибачте, що спізнилась, воду кип’ятила. Думала, краще підігріти, ніж нести сиру, — промовила служниця, що з’явилася на порозі з вуглинами й чайником.

Кікудзі не збирався пити тут чай, йому тільки хотілося вогню, бо в павільйоні було вогко.

Однак служниця чомусь подумала, що треба прихопити й чайник.

Кікудзі недбало кинув вуглини у вогнище й повісив над ним чайник.

Кікудзі змалку звик бувати з батьком на чайних церемоніях, та сам не виявляв бажання вивчати її досконало. Зрештою, батько й не силував його до цього.

Тепер, коли вода закипіла, він сидів у задумі, тільки протягнув руку й ледь-ледь відсунув покришку чайника.

Відгонило цвіллю. Татамі теж, здається, були вогкі.

Стіни м’якого, спокійного кольору, що вчора лише відтіняли зграбну постать Юкіко, зараз видавалися похмурими.

У Кікудзі було таке враження, ніби дівчина одержала європейське виховання і тільки на один вечір, для годиться, наділа кімоно.

— Мабуть, Курімото завдала вам клопоту, що так несподівано послала запрошення? Та й думка провести вечір у павільйоні теж її, — сказав Кікудзі вчора юній гості.

— Від пані вчительки я довідалася, що саме цього дня ваш батько влаштовував чайну церемонію.

— Начебто… Мені це зовсім вилетіло з голови.

— А я от такого урочистого дня одержала запрошення… Невже пані вчителька з мене глузує? Я ж іще так слабо розбираюсь у чайній церемонії… Та ще й останнім часом я пропустила кілька уроків.

— А мені здається, що сама Курімото лише сьогодні згадала про цей день, тому й кинулась прибирати павільйон. Тому й пліснявою й досі тхне. — Кікудзі на мить запнувся. — А взагалі було б краще, якби наше знайомство почалося без її посередництва, Інамура-сан, тому я навіть почуваю себе винним перед вами.

Юкіко здивовано глянула на Кікудзі.

— Чому? Якби не пані вчителька, хто б нас познайомив?

Просте, але доречне зауваження.

Справді, якби не Тікако, то вони навряд чи й зустрілися б.

Кікудзі наче хто вперіщив батогом.

Із слів дівчини було видно, що вона згодна вийти заміж за Кікудзі, принаймні так йому здавалося.

Тому її запитливий погляд був для нього блискучим, як сонце.

Цікаво, як Юкіко дивиться на те, що він називає вчительку чайної церемонії панібратськи — Курімото? Невже знає, що Тікако якийсь час була батьковою коханкою?

— З Курімото в мене пов’язані неприємні спогади… — Голос у Кікудзі мало не затремтів. — Ось чому я не хотів би, щоб вона мала хоч найменший вплив на мою долю… Мені навіть не віриться, що це їй я завдячую знайомством із вами.

Тікако підійшла зі своїм столиком, і розмова урвалася.

— Дозвольте й мені приєднатися до вас.

Тікако сіла на татамі. Щоб віддихатись після недавніх клопотів, вона нахилилася вперед і глянула на Юкіко.

— Кікудзі-сан, мабуть, нашій гості сумно в такому вузькому колі. Та ваш батько був би їй дуже радий.

Юкіко скромно опустила голову.

— Ну що ви! Я не заслужила честі бути в чайному павільйоні покійного Мітані-сана.

Тікако пропустила повз вуха ці слова, а взялася пригадувати, як за батька відбувалися тут чайні церемонії.

Справу про одруження Кікудзі та Юкіко вона, певно, вважала вирішеною.

Згодом у передпокої, коли жінки збиралися додому, Тікако мовила:

— І вам, Кікудзі-сан, не завадило б коли-небудь завітати до Інамурів... Тільки про відвідини треба домовитися заздалегідь.

Юкіко кивнула. Видно, хотіла щось сказати, але слова застрягли їй у горлі. Вона тільки засоромилась.

Кікудзі не сподівався такої переміни. Він наче відчув тепло її тіла.

Однак його сковувало щось огидне й брудне.

Навіть зараз у тиші чайного павільйону він не міг позбутися цього відчуття.

Брудною була не тільки Тікако, що познайомила його з донькою Інамурів, брудним був і він сам.

Кікудзі раптом привиділась химера: ніби його батько нечищеними зубами припав до родимої плями на грудях Тікако. Батьків образ мав з ним самим багато спільного.

Юкіко не поділяла його недовіри до Тікако. До певної міри це й було причиною того, що Кікудзі не вистачало рішучості й послідовності у ставленні до дівчини.

Виставляючи напоказ свою неприязнь до Тікако, він тим самим ніби визнавав, що це вона змушує його одружитися з Юкіко. Добре, що Тікако можна використати й для цього!

Кікудзі не сумнівався, що Юкіко бачить його наскрізь. Тому-то йому здалося, наче його оперіщили батогом. Кікудзі сам був приголомшений своєю поведінкою.

Обід закінчився, і Тікако пішла готувати чай.

— Доля немов послала нам Курімото, — сказав Кікудзі. — Та, здається, щодо цього в нас різні думки.

Його слова прозвучали як виправдання.

Кікудзі колись непокоїло, що після батькової смерті мати усамітнювалася в чайному павільйоні.

А от зараз і він тут сидить. Батько теж сюди навідувався. Значить, кожен приходив сюди зі своїми думками.

Шурхотів по листю дощ.

Крізь той шелест Кікудзі почув інший звук — як хлюпотіла вода по парасольці.

Знадвору гукнула служниця:

— Прийшла Оота-сан!

— Оота-сан? Панночка?

— Ні, пані Оота. Вона так схудла, наче хвора…

Кікудзі миттю підвівся, але завмер на місці.

— Куди її провести?

— Можна сюди.

— Гаразд.

Зайшла пані Оота, без парасольки. Мабуть, залишила її на порозі будинку.

Обличчя в неї було мокре. "Напевне, від дощу", — подумав Кікудзі. Та ні, то були сльози — вони без упину котилися по щоках.

Який він неуважний: подумав, що це краплини дощу!..

— Що з вами? — скрикнув Кікудзі й кинувся їй назустріч.

Пані Оота безсило сіла на веранду.

Вона скоріше не сіла, а впала, нахилившись до Кікудзі.

Підлога навколо неї була мокра.

Сльози текли й текли, і Кікудзі знову подумав: а може, це все-таки дощ?

Пані Оота не спускала з нього очей, ніби шукала в ньому опори, щоб остаточно не впасти. "Як тільки я відвернуся, станеться непоправне лихо", — подумав Кікудзі.

Глибоко запалі очі з синцями внизу, навколо зморшки. Хворобливо зів’ялі повіки, а в гарячому погляді — мука й благання. І невимовна ніжність.

— Пробачте!.. Я так хотіла вас побачити, що не могла всидіти дома… — лагідно сказала вона.

Ніжність бриніла не тільки в голосі — вона проглядала у всій її постаті.

Коли б не ця ніжність, Кікудзі було б нестерпно на неї дивитися — настільки пані Оота була виснажена.

Її страждання озвалося болем у нього в грудях. Усвідомлюючи, що він — його причина, Кікудзі піддався цій ніжності й відчув, ніби в грудях трохи одлягло.

— Заходьте швидше!.. Ви ж змокли!

Кікудзі підхопив її і завів у кімнату. В його рухах було щось жорстоке.

Жінка намагалась підвестися.

— Пустіть!.. Я сама… Бачите, яка я легка?..

— Справді…

— Я така легка… Страшенно змарніла… останнім часом.

Кікудзі аж сам здивувався — як це він її підняв…

— А донька не буде хвилюватися?

— Фуміко?

Вона запитала так, ніби Фуміко була десь поблизу.

— Вона з вами?

— Я від неї крадькома… — Пані Оота захлипала. — Вона з мене ока не спускає. Навіть уночі прокидається, коли я ворухнусь… Через мене вона мало не збожеволіла… Просто жах! Якось сказала мені: "Мамо, а чому ви не народили ще однієї дитини?.. От хоч би від Мітані-сана".

За розмовою вона трохи опам’яталася.

З її слів Кікудзі збагнув, як тяжко страждає Фуміко. Страждає тому, що не може спокійно дивитися на материне горе.

Однак її слова — "от хоч би від Мітані-сана" — кольнули його в серце.

Пані Оота пильно дивилася на Кікудзі.

— Можливо, й сьогодні вона побіжить за мною… Я вискочила з дому, коли вона кудись пішла. Мабуть, думала, що в дощ я не посмію вийти…

— Тільки тому, що дощ?

— Так… Вона думала, що мені не вистачить сили вийти в дощ…

Кікудзі тільки кивнув.

— Цими днями Фуміко була у вас?

— Була. Просила, щоб я вам пробачив. А що я міг їй відповісти?

— Я її розумію... І все-таки я прийшла… Який жах!..

— Ну що ви! Я вам дуже вдячний!

— Спасибі на доброму слові… Мені й цього досить… Я так мучилася… Пробачте мені!

— Чого ви так переживаєте? Ви ні перед ким не завинили. Невже вас тривожить тінь мого батька?

Її обличчя було незворушне, наче вона нічого не чула. Слова Кікудзі мовби канули в порожнечу.

— Забудьмо про все… — сказала пані Оота. — І чого це я так розхвилювалася, коли Курімото-сан подзвонила?.. Мені соромно…

— Вона вам дзвонила?

— Так, сьогодні вранці. Сказала, що між вами і Юкіко-сан усе вже залагоджено… Чому вона мене про це сповістила?

Її очі знову наповнились слізьми, та за мить вона всміхнулася. Не сумною усмішкою, а щирою, простодушною.

— Нічого ще не вирішено! — заперечив Кікудзі. — Може, вона щось пронюхала?.. Ви з нею після того не зустрічалися?

— Ні, не зустрічалася. Та вона все знає… То страшна жінка. Сьогодні, коли вона подзвонила, щось їй здалося підозрілим. Я не вмію

прикидатися… Коли вона сказала, я мало не знепритомніла… щось крикнула… Мабуть, і по телефону вона все зрозуміла, бо попередила мене: "Не заважайте!"

Кікудзі насупився. Він не міг знайти, що сказати.

— Заважати?.. Та хіба я на таке здатна?.. Я почуваюся такою винною перед Юкіко-сан… А тепер ще той телефонний дзвінок! Я так її боюся, тієї Курімото!.. Тому і з дому втекла…

Жінку трусило так, наче в неї вселився злий дух. Кутик рота сіпнувсь і перекривився. Було помітно, що вона вже не молода.

Кікудзі підвівся й поклав руку їй на плече.

Вона вхопилася за цю руку.

— Мені страшно!.. Страшно!.. — Жінка лякливо огляділась. Сили її покидали. — Це чайний павільйон?

— Так.

— Який гарний…

Кого вона згадувала — покійного чоловіка, який часто тут бував, чи батька Кікудзі?

— Ви тут уперше? — спитав Кікудзі.

— Так.

— На що ви задивилися?

— Просто так… Ні на що…

— Це мініатюра Содацу.

Пані Оота кивнула й безсило опустила голову.

— Хіба ви раніше в нас не бували?

— Ні, жодного разу.

— Невже?

— А втім, якось раз була. На батьковому похороні… — Її голос згас.

— Вода вже закипіла, хочете чаю? Відразу пройде втома. Я теж вип’ю.

— Хочу.

Пані Оота спробувала встати, але похитнулася.

Кікудзі вийняв начиння з коробок, що стояли в кутку кімнати. Це був той самий посуд, з якого вчора пила Юкіко. Та Кікудзі все одно його вийняв.

Пані Оота спробувала зняти покришку, рука в неї затремтіла, і покришка, вдарившись об чайник, тоненько задзвеніла.

З черпачком у руці вона схилилася над чайником, і сльози закапали на нього.

— І цей чайник ваш батько придбав у нас.

— Невже? А я й не знав, — мовив Кікудзі.

Його не здивувало, що чайник колись належав її покійному чоловікові. Не здивувало й те, що вона говорить про це так щиро.

Приготувавши чай, пані Оота сказала:

— Я не можу вам піднести. Візьміть самі, будь ласка.

Кікудзі пересів до вогнища, випив чаю.

Пані Оота, наче непритомна, впала йому на коліна.

Кікудзі обняв її за плечі. Вона майже не дихала, тільки ледь здригалася її спина.

Вона лежала в його обіймах, як слухняне маля.

III

— Оота-сан!

Кікудзі грубо тряс її, обхопивши руками шию, ніби хотів задушити. Він помітив, що ключиці в пані Оота випинаються тепер більше, ніж колись.

— Скажіть, є різниця між батьком і мною?

— Який ви жорстокий!.. Не треба…

Вона говорила тихо, її очі були заплющені.

Здавалося, вона ніби не хотіла вертатися на землю з іншого світу.

А втім, Кікудзі звертався скоріше не до пані Оота, а до свого розтривоженого серця.

Пані Оота легко заманила Кікудзі в той інший світ — тільки таким він йому видавався, — де ніби стерлася різниця між ним і батьком. І таким сильним було відчуття того іншого світу, що потім Кікудзі вже не віднаходив душевної рівноваги.

Пані Оота, здавалось, не була звичайною земною жінкою, а скоріше первісною або останньою жінкою на цьому світі.

Мабуть, тому вона не відчувала різниці між покійним чоловіком, Кікудзі та його батьком.

— Коли ви згадуєте про мого батька, то вам здається, що він і я — одне й те саме?

— Змилуйтеся!.. Мені так страшно!.. Я — грішниця…

З кутиків її очей покотилися сльози.

— Скоріше б прийшла смерть!.. Я хочу вмерти!.. Як би радо я зараз умерла! Кікудзі-сан, ви щойно мало не задушили мене… Чому ви цього не зробили?

— Що за жарти!.. А втім, ви вгадали мої думки — мені здається, я таки хотів вас задушити…

— Невже?.. Я вам так вдячна! — Пані Оота витягла свою довгу шию. — Мене легко задушити, я так змарніла…

— А вам не жаль доньки?

— Жаль… Та однаково я рано чи пізно помру від виснаження… А Фуміко… Я вас благаю, потурбуйтеся про неї.

— Якби вона була такою, як ви…

Пані Оота широко розплющила очі.

Кікудзі злякався власних слів. Вони вихопилися несамохіть. Що вона подумає?

— Ой, послухайте, як серце то зупиняється, то знову стукоче… Вже недовго мені жити. — Пані Оота взяла руку Кікудзі й приклала її собі під груди.

Може, серце так б’ється від його слів?

— Кікудзі-сан, скільки вам років?

Він не відповів.

— Певно, ще й тридцяти немає?.. Я завинила перед вами. Яка я нещасна!.. А втім, ви цього не зрозумієте…

Спершись на руку, вона трохи підвелася й підібгала під себе ноги.

Кікудзі випростав спину.

— Кікудзі-сан, я не прийшла ганити ваш шлюб із Юкіко. Тепер уже все… кінець…

— Я ще не знаю, чи одружуся з нею… Але ваші слова очистили моє минуле…

— Як це?

— Адже ж Курімото, що набивається мені в свахи, була батьковою коханкою. Вона отруїла моє життя. А ви… ви були останньою жінкою в мого батька, й він, я певен, зазнав з вами щастя…

— Якомога скоріше одружіться з Юкіко!

— Я сам знаю, що мені робити.

Пані Оота задумливо дивилася на Кікудзі. Та раптом вона зблідла, притиснула долоню до чола.

— В голові паморочиться… В очах темніє…

Вона будь-що хотіла додому. Кікудзі викликав таксі й поїхав разом з нею.

Дорогою вона сиділа в кутку машини, заплющивши очі. В її постаті було стільки розпачу, що, здавалось, життя от-от покине її.

У дім Кікудзі не зайшов. Коли вона виходила з машини, її холодні пальці вислизнули з його руки.

Десь о другій годині ночі подзвонила Фуміко.

— Мітані-сан?.. Мама недавно… — Її голос на мить урвався, а потім ожив, — померла.

— Що?! Що з вашою мамою?!

— Померла. Від паралічу серця… Останнім часом вона часто вживала снотворне.

Кікудзі відібрало мову.

— Мітані-сан, у мене до вас прохання…

— Слухаю…

— Серед ваших знайомих немає лікаря?.. Ви не могли б привести його до нас?..

— Лікаря?.. Кажете, лікаря? Зараз?..

Кікудзі здивувався: невже Фуміко ще не викликала лікаря? Але відразу здогадався, в чому річ.

Пані Оота, певно, наклала на себе руки. І щоб приховати це, Фуміко вдалася до Кікудзі.

— Гаразд.

— Будь ласка, не забудьте!

Мабуть, Фуміко наперед усе обміркувала, а вже тоді подзвонила. І довго не пояснювала, а просто сказала, що сталося.

Кікудзі опустився на підлогу біля телефону й заплющив очі.

В його уяві раптом вималювалася заграва, яку він бачив з електрички, коли повертався додому після ночі, проведеної з пані Оота в готелі.

Вона жевріла над лісом навпроти храму Хоммондзі в Ікегамі.

Червоне сонце ніби плило на обрії, ковзаючи по вершечках дерев.

Ліс виступав на небі чорним силуетом.

Сонце пливло над деревами і било в його втомлені очі. Кікудзі склепив повіки.

І тоді йому здалося, немов білі журавлі знялися з фуросікі Юкіко у вечірнє небо, що все палало в його заплющених очах.

ОБРАЗ НА "СІНО"

I

Минув сьомий, поминальний день після смерті пані Оота. А наступного дня Кікудзі зробив візит співчуття Фуміко.

Він збирався вийти з контори трохи раніше, ніж звичайно, щоб не з’явитися в домі пані Оота надто пізно. Однак увесь час вагався: казав собі, що ось підведеться й вирушить, та так і не підвівся, — і вибрався в гості лише під кінець робочого дня.

На порозі його зустріла Фуміко.

— Ой боже, це ви!

Вона схилилася перед ним у поклоні. Її руки впирались у підлогу — здавалося, тільки так вона не дасть плечам тремтіти.

— Щиро вам дякую за вчорашні квіти.

— Та що ви… Нема за що.

— Ви прислали квіти, і я подумала, що самі вже не прийдете.

— Чому? Адже ж буває так, що квіти посилають раніше, а самі приходять згодом.

— Я про це й не подумала…

— Вчора я був тут неподалік, біля квіткової крамнички…

Фуміко кивнула.

— Квіти були без записки, та я відразу здогадалася, від кого вони.

Кікудзі згадав, як учора в крамничці серед квітів думав про пані Оота.

Згадав, що їхні пахощі ніби пом’якшили в ньому відчуття провини.

А зараз і Фуміко зустріла його доброзичливо.

На ній було біле бавовняне плаття. Обличчя не напудрене. Тільки на обвітрених губах був тонкий шар помади.

— Вчора я вирішив, що поки не слід до вас заходити, — сказав Кікудзі.

Фуміко ледь відступила вбік, запрошуючи його до кімнати.

Мабуть, щоб стримати сльози, вона ще в передпокої заходилась дякувати Кікудзі за квіти. Та здавалося, якщо вона на хвильку замовкне, то от-от заплаче.

— Ви не уявляєте, як я зраділа вашим квітам! А було б ще краще, якби ви прийшли самі… — промовила Фуміко, заходячи слідом за Кікудзі до кімнати.

— Я не хотів ставити вас у незручне становище перед родичами, — якомога невимушеніше пояснив Кікудзі.

— Мені байдуже, що вони подумають, — просто сказала Фуміко.

У вітальні перед урною з останками стояла фотографія пані Оота.

І квіти… Лише ті, що прислав учора Кікудзі.

Він здивувався. Невже інші Фуміко сховала?

А може, на поминки ніхто не прийшов? "Мабуть, що так", — подумав Кікудзі.

— Це ніби глечик для чайної церемонії?

Фуміко здогадалась, що він має на увазі вазочку з квітами.

— Так. Гадаю, вони пасують одне до одного.

— Нічого не скажеш, начебто гарне "сіно".

Як для чайної церемонії, то глечик був замалий.

Зате букет квітів — червоних троянд і блідих гвоздик — якнайкраще підходив до його циліндричної форми.

— Мама теж іноді ставила в нього квіти, тому й не продала після батькової смерті.

Кікудзі сів перед урною й запалив кадильну паличку. Тоді склав руки долонями докупи й заплющив очі.

Він каявся в гріхах. Та до каяття домішувалася вдячність пані Оота за любов, і гріх ставав солодким.

Що призвело до її смерті — гріх чи любов? Її переслідувало відчуття непозбутньої провини чи невгасима любов?.. Кікудзі цілий тиждень думав над цим і не міг дійти певного висновку.

І ось тепер, сидячи з заплющеними очима перед останками пані Оота, Кікудзі вже не пригадував собі її постаті — лише відчував її тепло, п’янкий запах тіла. Як не дивно, але в його очах це було цілком природно — адже мертва жінка втратила свої обриси й доходила до нього тихою музикою спогадів.

Після її смерті Кікудзі ночами не міг заснути. Навіть снотворне, яке він домішував у саке, не допомагало: Кікудзі бачив сни й легко прокидався.

Щоправда, його не мучили кошмари — прокидаючись, він почував солодке сп’яніння. Навіть зовсім пробудившись, він перебував під приємними чарами снів.

Кікудзі дивувало, що й уві сні пані Оота обдаровує його своєю ласкою. За своє недовге життя він ще ніколи такого не зазнавав.

Пані Оота двічі називала себе грішницею — в готелі Північної Камакури, де вони разом ночували, і в чайному павільйоні Кікудзі. І щоразу ці слова дивно діяли на неї — вона тремтіла й плакала від захвату. А тепер Кікудзі сидів перед її останками й думав: "Якщо це я довів її до смерті, отже, я — грішник…", а в його пам’яті оживав голос пані Оота, що першою визнала свій гріх.

Кікудзі розплющив очі.

За його спиною захлипала Фуміко. Мабуть, вона нишком плакала, та цього разу не витримала й схлипнула.

Не обертаючись, Кікудзі спитав:

— Коли зроблено це фото?

— Років п’ять чи шість тому. Фото невелике, довелося збільшувати.

— Он як! Мабуть, знято під час чайної церемонії?

— А як ви здогадалися?

На фотографії було саме обличчя. Для вилогів кімоно й плечей уже не лишилося місця.

— Чому ви гадаєте, що фотографію знято під час чайної церемонії? — спитала Фуміко.

— Так мені здалося. На ній ваша мама ледь-ледь опустила очі, немов щось робить. Плечей не видно, але легко здогадатися, що вона — сама пильність.

— Мама тут дивиться трохи вбік, і я подумала, що це фото не годиться… Але воно їй так подобалось…

— Гарне фото. Таке спокійне обличчя…

— А все-таки погано, що мама дивиться вбік. Вона, мабуть, і не бачить того, хто ставить перед нею кадильну паличку.

— Ага… Справді…

— Вона тут одвернулась і понурила очі.

— Начебто…

Кікудзі згадав скромну чайну церемонію напередодні смерті пані Оота.

Згадав, як вона набирала окріп черпачком, а з очей на чайник закапали сльози. Він підійшов до неї і взяв чашку з її рук. Поки пив чай, сльози на чайнику висохли. Згадав, як пані Оота впала йому на коліна, коли він поставив на підлогу порожню чашку.

— Коли робили цю фотографію, мама ще не була худа, — сказала Фуміко й на мить замовкла, а потім додала: — Як би вам сказати… Мені не хотілося ставити її останнє фото, на якому вона дуже схожа на мене.

Кікудзі різко обернувся.

Фуміко похнюпилась. Певно, вона весь час дивилася йому в спину.

Кікудзі вже можна було відійти від останків і сісти обличчям до Фуміко.

Але якими словами вимолити в неї прощення?

Та, на щастя, на очі навернулося "сіно". Ледь зіпершись на руки, Кікудзі зупинив погляд на глечику.

З-під білої поливи ледь-ледь проступав багрянець. Кікудзі простяг руку й торкнувся чарівної поверхні глечика: вона була холодна, та від слабкого багрянцю, здавалося, струмувало тепло.

— Гарне "сіно"… І мені воно подобається… Приємне, як сон…

Він хотів сказати: "Приємне, як сон про жінку…" — але вчасно стримався.

— Якщо воно вам до душі, то прийміть його як згадку про маму.

— Ні-ні! Що ви…

Кікудзі швидко перевів погляд на Фуміко.

— Воно вам подобається? Будь ласка, візьміть. Мама теж була б рада. Я певна, що це непогана річ.

— Безперечно.

— Так і мама казала. Тому я в нього й поставила ваші квіти.

На очі Кікудзі раптом навернулися гарячі сльози.

— Щиро дякую!

— Мама була б рада…

— Тільки воно в мене не буде для чайних церемоній, а як ваза для квітів.

— От і чудово! Мама теж ставила в нього квіти.

— Гадаю, це не будуть букети для чайної церемонії. Адже ж сумно, коли чайне начиння пристосовують для іншого?..

— Я й сама думаю кинути заняття чайною церемонією.

Тепер, коли зав’язалася розмова, Кікудзі міг відійти від урни. Він підвівся, пересунув дзабутон до самої галереї і сів.

Фуміко знову опинилася за його спиною. Наче покинута напризволяще, вона нерухомо сиділа на татамі посеред кімнати.

Її руки лежали на колінах. Враз напівзігнуті пальці стиснулися, мабуть, вона боялася, що вони затремтять.

— Мітані-сан, простіть маму! — сказала Фуміко й опустила голову.

Кікудзі злякався — вона, здавалось, от-от упаде.

— Та що ви… Це мені треба молити прощення… Але я не смію про це говорити, бо мені нема прощення… Фуміко-сан, мені так соромно перед вами… Я навіть не знаю, як зважився на цю зустріч.

— Ні-ні, це мені соромно! — Її обличчя спаленіло. — Я ладна крізь землю провалитися.

По її ненапудрених щоках і білосніжній шиї розлився рум’янець. Лише тепер Кікудзі побачив, як виснажили Фуміко душевні переживання.

Рум’янець був такий блідий, що викликав побоювання — чи не хвора Фуміко на малокрів’я?

У Кікудзі стиснулося серце.

— Я думав, що ви зненавиділи мене.

— Зненавиділа? Як ви можете!.. Хіба мама ненавиділа вас?

— Ні… Але ж це я довів її до смерті…

— Вона сама її вибрала. Я так гадаю. Цілий тиждень я над цим думала.

— Увесь цей час ви були самі?

— Так… А чи мені до цього звикати! Адже ми з мамою жили тільки вдвох.

— І через мене вона вкоротила собі віку!..

— Вона вмерла, бо так сама захотіла. Якщо хтось і винен у її смерті, то лише я. Тож і ненавидіти я повинна тільки себе… Винити когось — значить кидати тінь на маму, ганьбити її світлу пам’ять. Запізніле каяття і докори сумління — усе це ляже тягарем на душу небіжчиці.

— Ваша правда, але якби я з нею не зустрівся… — Кікудзі запнувся.

— Мені здається, що мертві потребують тільки одного — щоб їх простили. Можливо, й мама померла тому, що хотіла здобути прощення.

Фуміко підвелася й вийшла з кімнати.

Від її слів перед очима Кікудзі наче спала запона.

"Невже можна полегшити душу мертвих?" — подумав він.

Турбуватися про мертвих — так само нерозумно, як і ганити їх. Хіба мертвим не байдуже до моралі живих?..

Кікудзі ще раз кинув погляд на фото пані Оота.

II

Фуміко повернулася з чайною тацею.

На ній стояло дві полив’яні чашки циліндричної форми — одна чорна, друга червона.

Фуміко поставила перед Кікудзі чорну.

Чай був простий, невисокої якості, не для чайної церемонії.

Кікудзі підняв чашку й, розглядаючи денце, спитав:

— А це чия робота?

— Здається, Рйоню.

— І червона його?

— Так.

— Парні чашки…

Кікудзі дивився на червону. Вона стояла перед Фуміко. Дівчина поставила її собі, але більше до неї не торкалася.

Зручні чашки, що й казати. Та враз Кікудзі уявив собі неприємну картину.

Може, після смерті чоловіка пані Оота й батько Кікудзі пили з цих чашок. Пили як подружжя — пані Оота з червоної, а батько Кікудзі з чорної. І в подорож, мабуть, брали: чашками роботи Рйоню можна було й не дорожити.

Та якщо Фуміко все це знає, то дарувати одну з них — страшне блюзнірство…

Однак у вчинку Фуміко Кікудзі не відчув ні прихованого глузування, ні злого підступу.

Він сприйняв його як вияв наївної дівочої розчуленості.

Та розчуленість проникла і в його душу.

Пригнічені смертю пані Оота, Фуміко й Кікудзі не могли опиратися цій незвичній розчуленості, а пара чашок тільки поглибила їхнє спільне горе.

Фуміко знала про все, що пов’язувало матір з батьком Кікудзі та й із самим Кікудзі, знала, як мати померла.

Фуміко й Кікудзі, приховавши, що пані Оота наклала на себе руки, мимоволі стали співучасниками злочину.

Готуючи чай, Фуміко, певно, плакала, бо її очі ледь-ледь почервоніли.

— Гадаю, я добре зробив, що сьогодні завітав до вас, — сказав Кікудзі. — Фуміко-сан, ви оце говорили про прощення. Я зрозумів усе так, що мертві й живі вже не можуть простити одне одного. Та все-таки я хочу переконати себе, що ваша мати не понесла з собою зла проти мене.

Фуміко кивнула.

— Так… Бо інакше й ви не могли б її простити. А втім, собі вона, мабуть, не простила.

— І ось тепер я сиджу тут, перед вами… Хіба це не жахливо?

— Чому? — Фуміко глянула на Кікудзі. — Невже мама винна в тому, що не могла жити довше?.. Коли вона померла, я з жалем подумала: навіть якщо її не розуміли, то все одно смерть не можна виправдати.

Смерть виключає будь-яку надію на порозуміння. Тож нікому не можна її простити.

Кікудзі мовчав. Він думав: "Ось і Фуміко зіткнулася з таємницею, що зветься смертю".

Для нього було несподіванкою, коли Фуміко сказала: "Смерть виключає будь-яку надію на порозуміння".

Ось тепер вони сидять і згадують покійницю. І, напевне, бачать перед собою різні образи: він — пані Оота, вона — свою матір.

Це ж цілком природно, адже Фуміко не могла знати свою матір як жінку.

Простити й бути прощеним… Кікудзі думав, немов уві сні заколисуваний хвилями тепла, що йшли від пані Оота.

Здавалось, те відчуття напливало на нього від чашок, червоної і чорної.

А хіба Фуміко могла про це здогадуватися?

Дивна річ, що донька, плоть і кров матері, — її подоба непомітно проступала в обрисах дівчини, — не знає, чим жило її тіло.

Ще тоді, коли Фуміко зустріла його в передпокої, на Кікудзі повіяло знайомою ніжністю — в овальному обличчі він побачив риси її матері.

Якщо пані Оота гірко помилилася, угледівши в Кікудзі риси його батька, то враження Кікудзі, що Фуміко — викапана мати, могло обернутися страшним прокляттям. Та Кікудзі покірно віддався на волю почуттям.

Він поглядав на її пошерхлі повні губи й відчував, що Фуміко не вміє перечити.

Мабуть, треба вчинити бозна-що, щоб викликати в ній опір.

У полоні таких роздумів Кікудзі сказав:

— Ваша мати була надто лагідною і чуйною, тому й не витримала. Та й я, здається, був з нею жорстокий. Її здоров’я підточили й мої докори. Адже я зроду несміливий і боязкий…

— Вона сама винна… Спочатку ваш батько, потім ви… Мені здається, що не в цьому її справжня вдача…

Фуміко запнулась і почервоніла. Цього разу рум’янець був яскравішим.

Уникаючи його погляду, вона опустила очі.

— Коли мама померла, вже наступного ранку я побачила її в іншому світлі: вона постала переді мною прекрасною людиною. Як ви гадаєте, це мені так здалося чи вона справді була такою?

— Коли йдеться про покійника, це неістотно.

— Мабуть, мама воліла вмерти тому, що не могла примиритися зі своїм падінням…

— Не думаю.

— Вона так страждала… Жаль було на неї дивитися…

На очах Фуміко забриніли сльози. Невже вона хотіла розповісти про любов матері до Кікудзі?

— Пам’ять про померлих — скарб наших сердець. Тож оберігаймо його все життя, — сказав Кікудзі. — А все-таки вони рано повмирали!..

Фуміко зрозуміла, що він має на увазі і її батьків.

— І ви, і я зосталися самі, — додав Кікудзі.

Несподівано власні слова навели його на думку, що спогади про пані Оота були б забарвлені в похмурі тони, якби в неї не було такої доньки, як Фуміко.

— Фуміко-сан, ви й до мого батька ставилися душевно. Так казала ваша мати…

Кікудзі нарешті висловив те, що давно крутилося на язиці. Йому здалося, що ці слова прозвучали просто й природно.

Він подумав, що настав час, коли можна одверто поговорити про любовний зв’язок батька з пані Оота, про його відвідини цього дому.

Та Фуміко зненацька низько вклонилася, торкнувшись руками татамі.

— Пробачте їй! Я так жаліла маму!.. Вона й тоді була на краю від смерті…

Не підводячи голови, вона заплакала, її плечі безсило опустилися.

Кікудзі прийшов несподівано, й Фуміко не встигла натягти шкарпетки. Тепер вона сиділа на татамі, підібгавши ноги під себе й зіщулившись у клубочок, ніби намагалась заховати босі ноги.

Її волосся звисало майже до підлоги, а на його тлі виділялася червона чашка.

Затуливши обличчя руками, Фуміко вийшла з кімнати.

Вона досить довго не поверталася.

Кікудзі не витримав і гукнув:

— Дозвольте мені піти!

Коли він вийшов у передпокій, Фуміко з’явилася з вузликом.

— Не знаю, чи буде вам зручно, але візьміть, будь ласка.

— Що це?

— "Сіно".

Кікудзі здивувався: як це вона так швидко вийняла квіти, вилила воду, витерла глечик, запакувала його в коробку й загорнула у фуросікі?

— Треба забрати неодмінно сьогодні? В ньому ж стояли квіти.

— Будь ласка, візьміть.

Кікудзі подумав, що то вона з великого смутку спішить розпрощатися з глечиком.

— Гаразд, візьму.

— Я мала б принести його вам сама, але, на жаль, не можу…

— Чому?

Фуміко не відповіла.

— Ну, бувайте здорові!

Кікудзі вже був на порозі, коли вона сказала:

— Щиро дякую, що завітали. А про маму не думайте, якомога скоріше одружіться.

— Я вас не розумію…

Кікудзі обернувся: Фуміко стояла, опустивши голову.

III

Удома Кікудзі заходився ставити в "сіно" квіти — білі троянди й бліді гвоздики.

Кікудзі не міг позбутися відчуття, ніби він закохався в пані Оота лише після її смерті.

І ще йому здавалося, що про це кохання він дізнався завдяки її доньці Фуміко.

У неділю Кікудзі подзвонив Фуміко.

— Ви все самі?

— Ага… Аж сумно.

— Не годиться сидіти дома самій.

— Може, й так…

— Навіть по телефону чути, як тихо у вашому домі.

Фуміко пирхнула.

— А якби ви запросили до себе в гості подругу?

— Боюсь, що тоді всі дізнаються про маму.

Кікудзі не знав, що відповісти.

— То ви нікуди й не виходите?

— Чому ж ні. Замикаю двері й виходжу.

— Тоді зайдіть хоч раз і до мене.

— Дякую. Днями зайду.

— Як здоров’я?

— Змарніла трохи.

— Як спите?

— Майже не сплю.

— Це вже погано!

— От уладнаю справу з будинком і, мабуть, найму кімнату в подруги…

— Як це — уладнаю?

— Думаю продати дім.

— Ваш дім?

— Атож.

— Таки вирішили продати?

— А ви вважаєте, що не варто?

— Як вам сказати… Я й сам думаю свій продати.

Фуміко мовчала.

— Алло! Алло!.. Зрештою, це не телефонна розмова. Може б, зайшли… Сьогодні неділя і я сиджу вдома.

— Гаразд…

— Знаєте, я поставив квіти у "сіно" по-європейському. Якщо завітаєте, глечик можна буде використати для чаю…

— Для чайної церемонії?

— Я не збираюсь влаштовувати справжньої церемонії. Просто гріх, коли "сіно" використовують не за своїм прямим призначенням. Справжня краса чайного посуду виступає тільки в зіставленні з іншим посудом для чайної церемонії.

— Все-таки я сьогодні не прийду. Я така змучена… Ще більше, ніж минулого разу.

— Але ж у мене, крім вас, не буде нікого.

— Все одно…

— То невже не прийдете?

— Ні… До побачення!

— Бувайте!.. Здається, хтось прийшов… До скорого!

То прийшла Тікако Курімото.

Кікудзі насупився — невже вона підслуховувала?

— Щодня дощ та дощ… Тільки сьогодні видалася нарешті гарна днина. Отож я й вирішила навідатись до вас. — Тут Тікако помітила "сіно". — Літо вже в розпалі, і в мене поменшало уроків. От я й подумала: а що, коли я з вашого дозволу побуду в чайному павільйоні?

Тікако поклала перед Кікудзі подарунок — коробку печива і віяло.

— А в павільйоні, мабуть, знову пахне цвіллю?

— Можливо.

— О, що я бачу! "Сіно" Оота-сан? Можна поглянути? — запитала вона байдуже й підсунулась до глечика.

Зіпершись руками об татамі, Тікако схилилася над глечиком і зігнула свою дебелу спину, немов от-от мала бризнути на квіти отрутою.

— Придбали?

— Ні, подарували.

— Таку річ? Що й казати, подарунок щедрий. На спомин?

Тікако глянула на Кікудзі.

— Краще б ви купили таку коштовну річ. Жахливо, якщо ви її одержали від доньки Оота-сан.

— Купити? Треба подумати…

— Так і зробіть. У вас чимало речей, які належали панові Оота, але за все розплатився ваш батько. Коли взяв пані Оота під свою опіку…

— Я не хочу про це й чути!

— Авжеж, авжеж…

Тікако підвелась і вийшла з кімнати.

Невдовзі почулася її розмова зі служницею. Тікако вернулась у халаті.

— Отже, Оота-сан наклала на себе руки!

Її слова вразили Кікудзі, як грім з ясного неба.

— Не може бути!

— Ви так вважаєте? А я відразу здогадалася. Від неї завжди віяло чимось зловісним. — Тікако глянула на Кікудзі. — І ваш батько казав, що Оота-сан загадкова особа. Як жінка я про неї іншої думки, ніж ви, чоловіки… Як на мене, вона вдавала із себе надто простодушну й невинну. Мені такі не до душі. Вона якась наче аж липка…

— Не треба гудити небіжчицю!

— Нехай так… Але, здається, вона й з того світу заважає вам одружитися. А скільки натерпівся від неї ваш батько!..

"Напевно, сама лиха скуштувала", — подумав Кікудзі.

Любовний зв’язок батька з Тікако був для нього короткочасною розвагою, яка навряд чи обірвалася через пані Оота. Але Тікако зненавиділа пані Оота за те, що та залишилася з ним близькою до його смерті.

— Таким молодим, як ви, Кікудзі-сан, її не зрозуміти. Щастя, що вона померла. Їй-богу, велике щастя.

Кікудзі відвернувся від Тікако.

— Та як можна було терпіти, щоб вона стала на заваді вашому шлюбу? Певно, вона відчувала свою підлу вдачу, але не могла вгамувати свою бісівську душу. Тому й вирішила померти… А ще, певно, сподівалася по смерті зустрітися з вашим батьком. Така вже вона…

По спині в Кікудзі пробіг дрож.

Тікако зійшла в сад.

— Піду в павільйон, заспокоюся, — мовила вона.

Якийсь час Кікудзі сидів нерухомо й поглядав на квіти.

Їхні білі й блідо-рожеві пелюстки зливалися з поверхнею "сіно" в один суцільний серпанок.

На його тлі перед очима Кікудзі замріла Фуміко — зіщулена в клубочок на татамі, вона плакала в запустілому домі.

МАТЕРИНА ПОМАДА

I

Почистивши зуби, Кікудзі вернувся в кімнату. Служниця ставила іпомею у вазочку з висушеної диньки.

— Зараз встану, — сказав Кікудзі, знову ліг і накрився ковдрою.

Він лежав горілиць, закинувши голову на подушці, й поглядав на квітку в токонома.

— Якраз сьогодні одна зацвіла. — Служниця вийшла в сусідню кімнату. — А ви й сьогодні не підете на роботу?

— Ага… Ще день побуду дома. Але я таки встану.

Кікудзі застудився — у нього боліла голова, й останні п’ять днів не ходив на роботу.

— Де вона росла?

— В саду під огорожею обвивала кущ імбиру.

Невже виросла сама?.. Одна темно-синя квіточка на тендітному стебельці з маленькими листками звисала з вазочки.

Від цих зелених листочків і темно-синьої квітки у вазочці з диньки, вкритої червоним, потемнілим від часу лаком, віяло прохолодою.

Служниця жила в їхньому домі ще за батька й була здатна на такі несподіванки.

На диньці ледь-ледь виднів вицвілий знак майстра, а на коробочці під нею — його ім’я, Сотан.

Якщо вірити напису, то диньці щонайменше триста років.

Кікудзі не розумівся на тому, як добирати квіти для чайної церемонії, та й служниця також. Однак йому здалося, що іпомея, мабуть, пасує для ранкової чайної церемонії.

Тендітна іпомея, що й за день внівець зів’яне, й трьохсотлітня динька… Вражений цим порівнянням, Кікудзі якийсь час не міг одірвати очей од квітки.

Можливо, іпомея і динька куди краще гармонують між собою, ніж букет європейських садових квітів і глечик "сіно".

Кікудзі раптом стривожила думка: скільки ж годин проживе іпомея?

І він запитав служницю, що саме подавала йому сніданок:

— Я гадав, іпомея зів’яне на очах, аж ні — вона ще свіжа.

— Авжеж, свіжа.

Кікудзі пригадав, що хотів поставити півонію у глечик, який Фуміко подарувала йому на спомин про матір.

Коли він одержав цей подарунок, пора цвітіння півонії вже минула, та окремі квіти, може, десь ще збереглися.

— Я зовсім забув, що в нас була така динька. Мабуть, ти довго шукала?

Служниця кивнула.

— Ти що, бачила, як батько ставив іпомею у вазочку з диньки?

— Ні, не бачила. І іпомея, і динька — виткі рослини… От я й подумала…

— Що? Виткі рослини?..

Спантеличений Кікудзі розсміявся.

Читаючи газету, він відчув, що голова стала важкою, і приліг у їдальні.

— Я тут полежу, — сказав Кікудзі.

Служниця, витираючи мокрі від прання руки, сповістила:

— А я тим часом приберу вашу кімнату.

Коли Кікудзі повернувся у спальню, іпомеї в токонома вже не було.

Не було й вазочки з диньки.

— Он як… — здивувався Кікудзі.

Певно, служниця не хотіла, щоб він бачив, як в’янутиме квітка.

Кікудзі розсмішило, що для служниці іпомея і динька — лише виткі рослини. Та в її поведінці було щось від батькових звичок.

Посередині токонома стояв тільки глечик "сіно".

Фуміко була б прикро вражена, якби побачила, що він порожній.

Принісши глечик додому, Кікудзі того ж дня поставив у ньому білу троянду й блідо-рожеву гвоздику.

Такі ж самі квіти — їх прислав Кікудзі — стояли перед урною з останками пані Оота сьомого поминального дня після її смерті.

По дорозі додому Кікудзі тоді купив ті квіти в тій же крамничці, що й напередодні.

Однак згодом він уже не ставив у глечик ніяких квітів. Бо щойно торкався пальцями його поверхні, як серце в нього починало шалено калатати.

Іноді, проходячи вулицею, Кікудзі раптом помічав яку-небудь літню жінку і йшов за нею. А тоді похоплювався, супився і мимрив:

— Як ото злочинець…

Виявлялося, що то ніяка не пані Оота.

Лише опуклістю стегон та жінка скидалася на неї.

Кікудзі аж тремтів із жаги, та за мить солодке сп’яніння, перемішане зі страхом, приводило його до тями.

"Що це мене спокушає?"— питав себе Кікудзі й не знаходив відповіді, а натомість відчував, як ще більше його вабить пані Оота.

Він передчував, що занапастить своє життя, якщо не уникне тих хвилин, коли небіжчиця постає в його уяві як жива, повна тепла й ніжності.

Інколи йому здавалося, що це докори сумління хворобливо загострили його інстинкти.

Кікудзі поклав "сіно" в коробку й пішов спати.

Коли виглянув у сад, небом прокотився грім.

Далекий і гучний, він підкочувався щораз ближче й ближче.

На мить дерева в саду осяяв спалах блискавки.

І відразу зашумів дощ. Поступово грім ніби відкочувався все далі.

Дощ пороснув так, що на землі в саду застрибали водяні бризки. Кікудзі підвівся і подзвонив Фуміко.

— Оота-сан виїхала… — відповів йому чийсь голос на тому кінці проводу.

— Що?.. — Кікудзі не йняв віри. — Пробачте, я хотів би…

"Невже продала будинок?" — подумав він.

— А ви не скажете, де вона оселилася?

— Зачекайте хвилинку.

Мабуть, то говорила служниця.

Вона невдовзі підійшла до телефону й немов прочитала з папірця адресу Фуміко. Пояснила, що Фуміко в домі пана Тодзакі. Дала й телефонний номер.

Кікудзі подзвонив туди.

Фуміко озвалася чистим голосом.

— Це я, Фуміко. Вибачте, що змусила вас довго чекати.

— Фуміко? Це я, Мітані. Я дзвонив вам додому.

— Ой, пробачте.

Її голос згас, як колись у матері.

— Коли це ви перебралися?

— На цьому…

— Чого ж ви мене не повідомили?

— Останнім часом я живу в подруги. Я продала свій дім.

— Он як…

— Я довго вагалася: повідомити вас чи ні? Спочатку вирішила, що не слід, а от недавно почала жалкувати, що нічого вам не сказала.

— І добре, що жалкували.

— Ви справді так вважаєте?

Кікудзі відчув, як тіло повниться легкістю й бадьорістю, наче він щойно викупався. Невже телефонна розмова може бути такою животворною?

— Як гляну на "сіно", що ви подарували, то так і хочеться вас побачити.

— Та що ви… А в мене є ще одне… Невеличка циліндрична чашка. Я збиралася і її подарувати вам, але мама щодня нею користувалась і на вінцях пристала її помада…

— Невже?

— Так мама казала.

— Хіба помада може пристати?

— У цієї чашки червонястий відтінок. Мама казала, що на вінцях помада так ввібралася, що її вже нічим не змиєш і не витравиш. Уже після маминої смерті я придивилася й помітила, що, справді, по краях в одному місці барва наче густіша.

Невже для Фуміко це була пуста балачка?

А Кікудзі насилу її слухав.

— У нас тут справжня злива. А у вас? — перевів він розмову на інше.

— Ллє як із відра. Щойно так гримнуло, що я мало не вмерла.

— Зате після дощу буде свіжо. Я вже п’ять днів не ходжу в контору, сиджу дома. Може б, ви завітали до мене в гості?

— Дякую, але я вирішила заглянути до вас, коли вже знайду собі роботу. Надумала працювати. — Кікудзі не встиг відповісти, як вона провадила далі: — Я так зраділа, що ви подзвонили! Обов’язково прийду. А втім, може, нам не слід зустрічатися…

Кікудзі перечекав, поки дощ ущухне, вдягнувся і звелів служниці скласти постіль.

Його самого здивувало, що він запросив Фуміко в гості.

А надто те, що голос дівчини ніби розвіяв морок провини перед пані Оота.

Мабуть, цей голос і викликав у його уяві образ її матері.

Голячись, Кікудзі струшував піну з пензлика на листя кущів і мочив його у дощовій воді, що стікала з даху.

Пополудні хтось прийшов. Кікудзі подумав, що це Фуміко, і поспішив у передпокій. Але перед ним стояла Тікако.

— А-а, це ви…

— Така спекота… Я давненько не була у вас, от і вирішила провідати. Як здоров’я?

— Не зовсім добре.

— О, це вже погано. Ви такі бліді…

Насупившись, Тікако розглядала Кікудзі.

"Дивно, як я міг подумати, що це стукотять гета Фуміко. Адже вона, напевне, прийде вдягнута по-європейському", — міркував Кікудзі.

— Бачу, ви собі вставили зуби. Зовсім помолоділи, — сказав він.

— Тепер, коли почався сезон дощів, у мене більше вільного часу… Та вони занадто білі. Але, гадаю, незабаром трохи потемнішають.

У вітальні, де щойно спав Кікудзі, Тікако зиркнула на токонома.

— Нічого нема, чисто й навіть приємно, — сказав Кікудзі.

— Так, найкраще дощової пори. Правда, одна-дві квітки… — Тікако урвала мову й обернулася. — А де "сіно" Оота-сан?

Кікудзі мовчав.

— Як на мене, краще б його повернути.

— Це моя справа.

— Не сказала б…

— В усякому разі, ви мені не указ.

— Не знаю… — Тікако посміхнулася сліпучо-білими вставними зубами. — Я прийшла, щоб вам порадити. — Вона раптом витягла руки й розвела ними, ніби щось відганяючи. — Якщо не вигнати злих чарів з вашого дому, то…

— Не лякайте, я не боюся!

— Я хочу поставити вам свої вимоги, як сваха…

— Якщо ви маєте на увазі доньку Інамурів, то я відмовляюсь про це говорити.

— Та ви що! Це ж малодушність — відмовлятися від прекрасної нареченої лише тому, що не до вподоби сваха. Сваха — це ніби кладка. Тож ступайте по ній відважніше. Ваш батько залюбки користувався моїми послугами.

Кікудзі скривився.

Коли Тікако починала суперечку, в неї піднімалися плечі. Так було й цього разу.

— Щоб ви знали, я не така, як Оота-сан. Зі мною легко мати справу. Я й про взаємини з батьком могла б вам розповісти, не втаюючи нічого. На жаль, я не займала в його душі стільки місця, як інші. Все швидко скінчилося, як і почалося… — Тікако похнюпила очі. —А проте я не нарікаю на долю. Потім не раз і не два ваш батько радо вдавався до моїх послуг, бо знав, що я не підведу. Взагалі, чоловіки воліють доручати свої справи жінкам, з якими в них щось було… Ось так завдяки йому я набралася здорового глузду.

— Умгу…

— Тож послухайте цього здорового глузду.

Кікудзі мало не піймався на гачок простодушності.

Тікако вийняла з-під обі віяло.

— Мушу вам сказати, що людина не навчиться розважності, якщо в неї різко виражена чоловіча або жіноча вдача.

— Справді?.. Виходить, мудрість доступна тільки людям без статі?

— Ви глузуєте? А я вам скажу, що тільки люди без статі, як ви їх називаєте, бачать наскрізь і жінок, і чоловіків. Ви думаєте, Оота-сан вибрала смерть з доброго дива? На кого ж тоді вона лишила свою єдину доньку? Я гадаю, вона наперед вирішила: от, мовляв, я помру, а доньку догляне Кікудзі-сан…

— Таке скажете…

— Я довго думала, й от у мене виникла підозра… Вона ж своєю смертю хотіла перешкодити вашому одруженню. Вона не просто так померла. Для цього була своя причина.

— Що за химери? — сказав Кікудзі й нараз відчув, що ці химери вразили його в саме серце. Як блискавка.

— Кікудзі-сан, ви говорили Оота-сан про доньку Інамурів?

Кікудзі все пригадав, але вдав, що нічого не знає.

— А хіба це не ви сказали Оота-сан по телефону, що справу з моїм одруженням уже вирішено?

— Я. А що? Навіть попередила: "Не смій заважати!" Того ж вечора Оота-сан і померла.

Запала мовчанка.

— А звідки ви, Кікудзі-сан, дізналися про ту розмову? Вона вам скаржилася?

Кікудзі був захоплений зненацька.

— Значить, приходила. Я знала, що так буде. Ще тоді, коли вона йойкнула в трубку.

— Отже, це ви звели її зі світу.

— Думайте, що завгодно. Я завжди виходила лиходійкою. Як було треба, то й ваш батько використовував мене в цій жорстокій ролі. Я і сьогодні ладна ввійти в цю роль. Тільки не думайте, що на знак колишньої батькової прихильності…

Кікудзі зрозумів: Тікако дала волю своїм глибоко вкоріненим ревнощам і ненависті.

— Хай вас не цікавить, що за лаштунками. — Погляд Тікако наче ковзав уздовж її носа. — Хочете, кривіться — от, мовляв, настирлива баба, пхає носа в чуже просо!.. А я тим часом прожену відьомське кодло й допоможу вам узяти вигідний шлюб.

— Годі про цей вигідний шлюб!

— Ну хай так. Я згодна, що не треба мішати сюди Оота-сан. — Голос Тікако полагіднішав. — Зрештою, Оота-сан була вже не така й погана… Вона, певно, молилась, умираючи, щоб ви взяли її доньку собі за дружину.

— Знову ви своєї?

— Це ж щира правда! Невже ви, Кікудзі-сан, не здогадуєтесь, що вона в думці вже видала доньку за вас? Якщо ні, то ви витаєте у хмарах… І вві сні й наяву вона, як зачарована, думала тільки про вашого батька. Можете назвати це чистим почуттям, якщо хочете. Заплуталась сама у своїх химерах, заплутала й доньку, і от поплатилася життям… Глянути збоку, то ніби над нею висіло якесь страшне закляття. Нечиста сила розставила свої сільця…

Кікудзі зустрівся поглядом з Тікако.

Її маленькі очиці аж закотилися.

Він не витримав і одвернувся.

Кікудзі дав їй виговоритись, не обірвав на півслові. Бо від самого початку відчував непевність свого становища й до того ж був приголомшений страхітливим здогадом Тікако.

Невже пані Оота прагнула одружити його з донькою?.. Кікудзі і на гадці такого не мав. Та й зараз не вірив.

То була вигадка, породжена отрутою ревнощів, огидна, як і чорна пляма на її грудях.

І все ж ця вигадка вразила Кікудзі, як удар блискавки.

Кікудзі стало лячно.

Невже він сам у глибині душі мріяв про це?..

Адже буває, що захоплення матір’ю переходить на її доньку… Але ж Кікудзі в думці ще насолоджувався п’янкими обіймами пані Оота. Тож, напевно, його обплутано якимись чарами, якщо його непомітно тягло до доньки.

Тепер йому здавалося, що він цілком перемінився після зустрічі з пані Оота. Кікудзі наче заціпенів.

— Заходила панночка Оота. Сказала, що прийде іншим разом, якщо у вас гості… — повідомила служниця.

— Що?.. Вона пішла?

Він кинувся в передпокій.

II

— Як добре, що ви подзвонили… — витягши свою тонку білу шию, Фуміко підвела на Кікудзі очі.

В ямці, де кінчалась шия і починалися груди, залягла жовтава тінь.

Що це? Гра світла чи ознака виснаження?.. Кікудзі, однак, відчув, що йому раптом полегшало на серці.

— А в мене Курімото.

Він сказав це спокійно, без напруження. Як тільки побачив Фуміко, недавньої розгубленості наче й не було.

Вона кивнула.

— Я здогадалась, он її парасолька…

— А-а, он ця… Справді…

Під стіною у передпокої стояла сіра парасолька з довгою ручкою.

— Може б, ви побули в чайному павільйоні? А я тим часом випроваджу стару Курімото.

Кікудзі не міг собі простити, що заздалегідь не спекався Тікако. Адже знав, що прийде Фуміко.

— Мені однаково…

— Тоді заходьте, будь ласка.

Фуміко пройшла у вітальню й приязно привіталася з Тікако, мов і не здогадувалась про її вороже ставлення до себе. Подякувала Тікако за співчуття.

Тікако сиділа, задерши голову й трохи піднявши ліве плече, як на уроці, коли слідкувала за рухами учениці.

— У вашої матері була вразлива душа… А в цьому світі таким людям важко… От і померла, зів’яла остання ніжна квітка.

— Я б не сказала, що вона була аж така ніжна.

— Мабуть, їй жаль, що покинула вас напризволяще…

Фуміко похнюпилась.

Її пухкі губи міцно стулилися.

— Вам, певно, сумно. Саме час відновити уроки чайної церемонії.

— Та знаєте, я вже…

— Розвієте тугу.

— Я тепер не можу собі цього дозволити.

— Та що ви кажете! — Тікако зняла руки з колін. — Правду кажучи, я зайшла провітрити чайний павільйон. Пора вже, сезон дощів ніби минув. — Тікако зиркнула на Кікудзі. — Фуміко-сан, може б, і ви зі мною пішли?

— Навіть не знаю…

— З дозволу Кікудзі-сана візьмемо мамине "сіно".

Аж тепер Фуміко глянула на Тікако.

— Згадаємо маму…

— Я ще розплачусь там.

— Нічого, поплачете, легше стане. Незабаром у Кікудзі-сана з’явиться молода господиня, і я вже не зможу ходити в павільйон. А в мене з ним пов’язано стільки спогадів… — Тікако всміхнулася, але відразу споважніла. — Звісно, якщо відбудуться заручини з Юкіко-сан.

Фуміко кивнула. Її овальне, як у матері, обличчя було незворушне. На ньому лише проступала безмежна втома.

— Навіщо говорити про те, чого ще не вирішено? Ви ставите Інамуру в незручне становище, — зауважив Кікудзі.

— А я сказала — якщо відбудуться заручини… — заперечила Тікако. — Як то мовиться, нема добра без лиха. Фуміко-сан, вважайте, що ви нічого не чули, поки справу не вирішено.

— Гаразд! — Фуміко знову кивнула.

Тікако гукнула служницю і пішла прибирати чайний павільйон.

— Обережно, листя під деревами ще мокре, — долинув із саду її голос.

III

— Мабуть, ви по телефону чули, як тут уранці хлюпав дощ? — запитав Кікудзі.

— А хіба по телефону його почуєш? Я не звернула уваги. Дивно, невже можна чути, як періщить дощ у вашому саду?

Фуміко подивилася на сад.

З-за кущів долітав шурхіт віника в чайному павільйоні.

Кікудзі теж глянув у сад.

— І я не чув, як шумить дощ у вас. Щоправда, мені здалося, ніби у трубці щось шамотить. Ото дощ! Давно такого не було.

— І гриміло страшенно…

— Пригадую ще, ви сказали, що загриміло.

— Знаєте, я навіть у дрібницях схожа на маму. Тільки загуркотить грім, мама, бувало, вкриває мою голову рукавом кімоно. А коли виходить з дому, поглядає на небо — чи не збирається на грозу? Так і я… Як загримить, мені хочеться затулитися рукавом.

Фуміко мимоволі зніяковіла.

— Я принесла друге "сіно", — сказала вона й вийшла у передпокій.

Повернувшись, вона поставила чашку перед Кікудзі, але не розгортала.

Та, побачивши, що Кікудзі не зважується торкнутися чашки, вона розгорнула папір і вийняла подарунок з коробки.

— Вашій мамі, здається, найбільше подобалися дві парні чашки роботи Рйоню, — сказав Кікудзі.

— Так, але вона віддавала перевагу цьому "сіно". Мовляв, червона й чорна чашки не пасують до зеленого чаю.

— Справді… На чорному тлі зелений чай втрачає всю свою принаду.

Кікудзі не наважувався брати в руки циліндричне "сіно", й Фуміко сказала:

— Може, воно нічого не варте?

— Та що ви!

І все одно він не міг простягти руку до чашки.

Чашка була такою, як і описала її Фуміко вранці по телефону, — в білій поливі, крізь яку проступав червонястий відтінок. Досить було до неї трохи придивитися, як багрянець наче спливав на поверхню.

Вінця були коричнюватими. В одному місці блідо-коричневий колір немов густішав.

Певно, цього місця торкалися губи.

Здавалось, це чайний осад. А може, наслідок частого вжитку?

Невже це слід губної помади, як казала Фуміко?

Колір злинялої помади… Колір зів’ялої червоної троянди… І колір крові, що колись давно капнула на білу поверхню… В Кікудзі тривожно тьохнуло серце.

І водночас душу сколихнула непереборна відраза й спокуса.

На чашці були намальовані синювато-чорні широкі листки якоїсь трави. Подекуди на цьому листі видніли бурі цяточки.

Простий, невигадливий малюнок заглушив у Кікудзі хворобливий інстинкт.

Чашка була довершеної форми.

— Чудова! — захоплено вимовив Кікудзі й узяв її в руки.

— Я на цьому не розуміюсь… Але мамі вона дуже подобалась.

— А вона й справді наче навмисне зроблена для жінки.

Для жінки… Власні слова нагадали Кікудзі про живу пані Оота.

А все-таки, чому Фуміко принесла "сіно" зі слідами материної помади?

Кікудзі не міг збагнути, що спонукало її до цього: дитяча наївність чи жорстока бездушність?

Проте відчував, яка вона безборонна.

Він крутив чашку на всі боки, але торкнутися пальцем її вінець не насмілювався.

— Фуміко-сан, сховайте її, будь ласка! А то Курімото знову почне свої обридливі балачки.

— Гаразд.

Фуміко вклала чашку в коробку, загорнула в фуросікі й винесла в передпокій.

Вона, певно, хотіла подарувати йому цю чашку, але пропустила нагоду й нічого не сказала. Чи подумала, що чашка йому не сподобалась.

Із саду повернулася зсутулена Тікако.

— Кікудзі-сан, ви не дасте нам глечик Оота-сан?

— Може, обійдетеся нашим? Та ще тепер, коли завітала Фуміко-сан…

— Не розумію… Саме тому й прошу. Візьму його з собою, коли будемо згадувати про Оота-сан.

— Але ж ви ненавиділи її! — сказав Кікудзі.

— Ненавиділа? Просто ми різні люди. Чи ж можна ненавидіти небіжчицю?.. Якщо й було між нами непорозуміння, то лише через несхожість вдачі. Та, зрештою, я бачила її наскрізь…

— Ви всіх бачите наскрізь…

— Хай не заносяться.

В кімнату зайшла Фуміко й сіла біля порога.

Тікако обернулася до неї; ліве плече її піднялося.

— Фуміко-сан, можна взяти "сіно" вашої матері?

— Будь ласка, — відповіла Фуміко.

Кікудзі вийняв глечик із стінної шафи.

Тікако заткнула віяло за пояс і, взявши "сіно" під пахву, подалася у чайний павільйон.

Кікудзі підійшов до Фуміко.

— Знаєте, я вранці аж злякався, коли почув, що ви переселилися. І ви самі впоралися з таким клопотом?

— Сама. Щоправда, мені пощастило: будинок купив наш знайомий, який наймав будиночок в Оісо. Він хотів помінятися, але я воліла продати будинок. Жити самій, навіть у маленькому будиночку, незатишно. Наймати кімнату — набагато простіше, особливо коли ти працюєш. Я тим часом живу в подруги.

— На роботу влаштувались?

— Ще ні. Коли дійшло до діла, то виявилось, що я нічого як слід не вмію… — Фуміко всміхнулася. — Я збиралася зайти до вас лише тоді, як знайду роботу. А то ж сумно приходити в гості, коли повисла між небом і землею, і не маєш ні кутка, ні роботи.

Кікудзі хотів сказати, що саме тоді й треба ходити в гості. Він уявив собі Фуміко саму в чужій кімнаті, але не засмучену.

— Я теж збирався продати свій дім, але ніяк не наважуся. А тим часом ринва прогнила, татамі протерлися…

— Навіщо продавати? Ви ж, мабуть, скоро одружитесь, приведете сюди дружину… — просто сказала Фуміко.

Кікудзі глянув на неї.

— Вигадки старої Курімото? Думаєте, я спроможний зараз оженитися?

— А що вам заважає? Мама?.. Дайте їй спокій, вона своє відстраждала. Вважайте, що все те — далеке минуле…

IV

Тікако швидко прибрала чайний павільйон — їй це не первина.

— То як, вдало підібрано посуд до цього глечика?

Вона зверталася до Кікудзі, але він не знайшов, що відповісти. Фуміко теж мовчала. Обоє дивилися на "сіно".

Ще недавно цей глечик з квітами стояв перед останками пані Оота, а от сьогодні йому вернули колишню роль — служити посудом на чайній церемонії.

Хто тільки не торкався його! Колись пані Оота, а ось зараз над ним чаклує Тікако. Після смерті пані Оота він перейшов до Фуміко, а та подарувала його Кікудзі.

Незвичайна доля в цього глечика… Зрештою, з чайним посудом таке буває часто.

Минуло триста, а то й чотириста років, як виготовили цей глечик. Хто користувався ним перед панею Оота, чиї долі залишали на ньому невидимий слід?

— Поряд з жаровнею і чайником це "сіно" — справжній красень. — Кікудзі повернувся до Фуміко. — Своєю міцністю він навряд чи поступиться залізу.

Біла полива "сіно" з глибини випромінювала лагідне сяйво.

Кікудзі сказав Фуміко по телефону, що хоче з нею зустрітися, коли подивиться на цей глечик.

Можливо, й тіло її матері випромінювало внутрішнє світло.

У павільйоні було душно, й Кікудзі розсунув сьодзі. У вікні за спиною Фуміко зеленів клен. Густа тінь його листя нашаровувалась на її волоссі.

Голова й шия Фуміко чітко вимальовувалися на тлі вікна, а її білі руки, що виступали з коротких рукавів кімоно, чи не вперше в житті одягнутого, відсвічували зеленкуватим. Хоч вона й не була повною, її плечі й руки здавалися округлими.

Тікако теж милувалася глечиком.

— "Сіно" оживає лише тоді, коли служить для чайної церемонії. Просто гріх ставити в ньому букет європейських квітів.

— А от мама ставила квіти, — сказала Фуміко.

— Аж не віриться, що перед нами "сіно" вашої матері! Гадаю, вона сама була б цьому рада.

Невже Тікако глузує?

Фуміко спокійно відповіла:

— У матері він був як ваза для квітів… Що ж до мене, то я полишу займатися чайною церемонією.

— Не кажіть!.. — Тікако оглянулася. — Мені здається, я відразу заспокоююсь, щойно переступаю цей поріг. А я ж відвідала не один такий павільйон. — Вона звернула погляд на Кікудзі. — Кікудзі-сан, наступного року минають п’яті роковини з дня смерті вашого батька. Влаштуйте цього дня чайну церемонію.

— Треба подумати… От було б кумедно поставити перед гістьми не справжнє чайне начиння, а підробки!

— Що ви кажете! Серед посуду вашого батька немає жодної підробки.

— Справді? Все одно було б кумедно! Чайна церемонія з підробками… — Кікудзі звернувся до Фуміко: — Мені здається, наче в цьому павільйоні завжди витає запах цвілі й отруйних випарів. То, може, чайна церемонія з підробленим посудом розжене цю отруйну атмосферу. Після таких поминок я розпрощаюся з чайною церемонією. Зрештою, я й раніше не цікавився нею…

— Ви хочете сказати, що вам обридло, коли стара Курімото приходить провітрювати чайний павільйон?

Тікако заходилась перемішувати чай.

— Таки правда ваша!

— Бувши вами я б не поспішала. Спочатку заведіть нових друзів, а вже тоді поривайте з давніми.

Показуючи очима, що все готово, Тікако поставила перед Кікудзі чашку.

— Фуміко-сан наслухається ваших жартів і подумає, що "сіно" — пам’ятка про матір — потрапила в погані руки. Коли я дивлюсь на цей глечик, мені здається, ніби на ньому відбилося обличчя вашої матері.

Кікудзі поставив чашку на тацю і глянув на "сіно".

Що вона там побачила?.. На чорній лакованій покришці видно скоріше її власне обличчя.

Фуміко сиділа в задумі.

Кікудзі не розумів, чи то стримує вона своє обурення, чи то намагається не помічати Тікако?

Дивна річ — Фуміко не виявляла ніякого невдоволення і сиділа поряд з Тікако.

Згадка Тікако про шлюб Кікудзі теж ніби її не зачепила.

Тікако, що здавна ненавиділа пані Оота і її доньку, й тепер намагалась образити Фуміко, та дівчина не сердилась.

Мабуть, вона поринула в таку безпросвітну тугу, що образи пролітали повз її вуха… А може, приголомшена материною смертю, вона піднеслася над мирською суєтою?.. Або ж, успадкувавши від матері чисту душу, не вміє опиратися ні собі, ні комусь іншому.

Але ж і він, Кікудзі, не дуже намагався захистити Фуміко від дошкульних випадів Тікако…

Спіймавши себе на цій гадці, Кікудзі подумав, що й він — дивна людина.

Та найстрашнішим було те, що Тікако сидить і спокійно сьорбає чай.

Тікако вийняла годинника з-за обі.

— Цей годинничок не годиться для короткозорих… Кікудзі-сан, ви б не віддали мені кишеньковий годинник вашого батька?

— В нього не було такого годинника! — одрубав Кікудзі.

— А я вам кажу, що був! Він завжди носив його при собі. Навіть коли навідувався до вас, Фуміко-сан. Правда?

Тікако напустила на себе байдужість.

Фуміко похнюпилась.

— Здається, зараз десять на третю. Стрілки розпливаються… — Тікако заговорила різко й діловито. — Інамура-сан організувала для мене групу. Сьогодні о третій перший урок. Перед тим я зайшла сюди одержати вашу відповідь, Кікудзі-сан.

— Будь ласка, передайте Інамура-сан, що я рішуче відмовляюсь, — сказав Кікудзі.

— Так-так… Отже, рішуче відмовляєтесь… — Тікако намагалась перевести його відповідь на жарт. — А я сподівалася проводити тут свої заняття.

— Порадьте Інамура-сан купити мій будинок. Я все одно найближчим часом продам його…

Не звертаючи уваги на Кікудзі, Тікако обернулася до Фуміко.

— Фуміко-сан, а ви не збираєтесь додому? Може, підемо разом?

— Гаразд.

— Я зараз швиденько попораю.

— Дозвольте вам допомогти.

— Як хочете…

Не чекаючи на Фуміко, Тікако подалася за сьодзі мити посуд.

Звідти долинув плюскіт води.

— Фуміко-сан, чого вам спішити? Не йдіть з нею, — прошепотів Кікудзі.

Фуміко похитала головою:

— Мені страшно.

— Вам нічого боятись.

— А я все одно боюсь…

— Тоді вийдіть з нею, а на півдорозі придумайте щось і поверніться назад.

Фуміко знову похитала головою і встала, розгладжуючи ззаду складки тонкого літнього плаття.

Кікудзі простяг до неї руку.

Йому здалося, що Фуміко от-от упаде. Фуміко зашарілася.

Коли Тікако запитала її про кишеньковий годинник, вона ледь почервоніла, а тепер сором розцвів на її обличчі гарячим рум’янцем.

Фуміко пішла мити "сіно".

— А-а, принесли мамин глечик, — почувся з-за сьодзі хрипкий голос Тікако.

ПОДВІЙНА ЗІРКА

I

До Кікудзі завітала Тікако й повідомила: "І Фуміко, і донька Інамурів повиходили заміж".

Тієї літньої пори о пів на дев’яту надворі ще було видно. Кікудзі повечеряв і, прилігши на галереї, милувався світлячками в клітці, що їх купила служниця. Непомітно їхнє сяйво пожовкло — сонце опустилося за обрій. Та Кікудзі не вмикав світла.

Взявши на кілька днів відпустку, Кікудзі навідався до свого приятеля, що жив на дачі біля озера Нодзіріко, й тільки сьогодні повернувся додому.

Приятель був жонатий і мав дитину. Кікудзі, незвиклий до малечі, ніяк не міг визначити, скільки ж їй місяців і чи велика вона для свого віку, отож просто для годиться сказав:

— Чималенький!

— Та де там! Народився таким слабеньким, що жаль було дивитися. Тільки останнім часом трохи вилюднів… — відповіла приятелева дружина.

Кікудзі помахав рукою перед очима маляти.

— А чому воно не моргає?

— Бачити то бачить, але моргати йому ще рано. Це прийде пізніше.

Він гадав, що дитині місяців п’ять, а виявилося, що тільки три. Лише тепер Кікудзі зрозумів, чому в матері таке бліде обличчя і рідке волосся. Адже вона недавно оклигала після пологів.

Знайоме подружжя віддавало дитині всю душу, не спускало з неї очей, і Кікудзі почувався самотнім і зайвим. Та тільки він сів у поїзд, як перед очима постав лагідний образ змарнілої, сама шкіра й кістки, жінки з немовлям на руках. Приятель увесь час жив разом з батьками, і лише тепер, після народження маляти, молода жінка була наодинці з чоловіком. Дача на березі озера, напевне, здавалася їй раєм.

І ось тепер, відпочиваючи на галереї, Кікудзі згадував ту жінку з щемливим, майже священним почуттям.

Саме тоді й нагодилася Тікако.

Вона нецеремонно зайшла на галерею і сіла біля Кікудзі.

— Що це з вами?! В такій пітьмі… Ох, ці мені одинаки! Як ляжуть відпочити, то й світла нікому запалити.

Кікудзі підтяг ноги, зігнув їх у колінах, якийсь час так полежав, потім неохоче сів.

— Та лежіть собі! — Тікако простягла руку, ніби хотіла стримати Кікудзі, а вже тоді за всіма приписами етикету привіталася. Розповіла, що була в Кіото, а на зворотному шляху заїхала в Хаконе. В Кіото, в домі майстра чайної церемонії зустріла Оідзумі, торговця чайним начинням. — Ми з ним давно не бачилися… А вже як зустрілись, то досхочу наговорилися про вашого батька. Він мене водив у квартал Кіяматі, хотів показати маленький готель, де потай зупинявся ваш батько, певно, з Оота-сан. Оідзумі радив мені переночувати в цьому готелі. От товстошкірий! Та я б умерла, якби прокинулась серед ночі в кімнаті, де колись зупинялися покійні Мітані-сан і Оота-сан!

"Ти сама товстошкіра!" — думав Кікудзі й мовчав.

— Кікудзі-сан, і ви з дому виїжджали? Були на берегах Нодзіріко?

Вона наперед знала відповідь, бо мала звичку — розпитати про все служницю, а тоді заявитися в кімнату без запросин.

— Щойно повернувся, — різко відповів Кікудзі.

— Я приїхала кілька днів тому, — незворушно сказала Тікако. — А коли приїхала, то побачила, що сталося непоправне. Просто жах! Я так прорахувалась, що соромно дивитися вам у вічі!

І додала, що донька Інамурів вийшла заміж.

Добре, що на галереї було темно — Кікудзі міг не приховувати подиву, що відбився на його обличчі. Однак голос його прозвучав цілком спокійно.

— Он що… І коли?

— Ви так спокійно питаєте, мовби йдеться не про вас, — поглузувала Тікако.

— Я ж вам не раз і не два казав, що відмовляюсь від Юкіко.

— Все це пусті балачки! Ви з самого початку вдавали, що вона вам не подобається. Ви просто хотіли позбутися надокучливої старої Курімото. Хай, мовляв, не пхає носа в чужі справи!

— Та що ви кажете! — глузливо пирхнув Кікудзі.

— А все-таки Юкіко-сан вам подобається.

— Що й казати, гарна дівчина…

— Я відразу догадалася…

— Якщо дівчина гарна, то це ще не означає, що обов’язково треба з нею одружитися.

Так чи інакше, а звістка про одруження Юкіко вразила Кікудзі в саме серце, й він жадібно, немов тамуючи спрагу, намагався викликати в пам’яті її образ.

Кікудзі бачив Юкіко лише двічі.

Вперше — на чайній церемонії в храмі Енгакудзі. Тікако навмисне веліла Юкіко виконати чайний обряд, щоб Кікудзі міг її добре роздивитися. В його уяві виринула зграбна постать дівчини, її стримані, граціозні рухи, легка тінь листя на сьодзі й м’які відблиски світла на святковому кімоно та волоссі. Виразно бачив він червону серветку й рожеве крепдешинове фуросікі з білими журавлями. Лише одного він не міг пригадати — її обличчя.

Вдруге Кікудзі бачив її в себе дома. І тоді Тікако влаштувала чайну церемонію. А наступного ранку йому здавалося, ніби в чайному

павільйоні витає аромат Юкіко. Як зараз, Кікудзі бачив перед собою обі з вибитими на ньому боровими півниками. Його пам’ять схопила окремі деталі її вбрання, а от обличчя не зберегла.

А втім, Кікудзі не міг пригадати навіть своїх недавно померлих батьків. Тільки по фотографії він згадував — справді, вони були такими… Певно, чим рідніша й ближча тобі людина, тим важче оживити в серці її образ. Мабуть, у нашій пам’яті легко закарбовується тільки погане.

Очі й щоки Юкіко були для Кікудзі невловимі, як світло, зате родима пляма на грудях Тікако набрала в його уяві конкретного, як ропуха, вигляду.

Хоча на галереї було темно, Кікудзі здогадувався, що на Тікако довге спіднє кімоно з конопляного крепу. З-під такої тканини навіть при світлі нічого не побачиш. Та Кікудзі бачив родиму пляму. І саме тому, що навколо була темрява.

— Кікудзі-сан, як же так? Ви кажете, що Юкіко гарна дівчина, і самі ж випускаєте її з рук. Такої, як вона, не знайдете на цілому світі, хоч би все життя шукали… Як це ви не розумієте такої простої речі? — докоряла Тікако. — Ви молодий, недосвідчений, і ніщо вас не обходить. Та зрозумійте, що один необачний крок змінив долю двох людей — вашу і Юкіко-сан. Вона відчувала до вас прихильність. А ви… Якщо вона буде нещасною за іншим, то в цьому й ваша провина…

Кікудзі промовчав.

— Гадаю, ви встигли добре пізнати її. То невже вас не гризтиме сумління, якщо через кілька років Юкіко-сан згадає про вас і пожалкує, що ви не одружилися з нею?

Голос Тікако був просякнутий отрутою.

Якщо Юкіко вийшла заміж, то навіщо Тікако так розпинатися?

— О, світлячки! Такої пори? — Тікако витягла шию. — Скоро настане час осінніх комах. Невже світлячки ще не відійшли? Наче привиди!

— Служниця купила, — пояснив Кікудзі.

— Від неї такого слід сподіватися. Та якби ви, Кікудзі-сан, цікавилися чайною церемонією, то так не схибили б. Ви мусили б знати, що в Японії кожному своя пора року.

Після такого закиду Кікудзі здалося, що світлячки мерехтять якимось неземним, незвичайним світлом. Він раптом згадав, що на березі озера вже дзижчали осінні комахи. Дивна річ — як світлячки дожили до цих пір?

— Якби ви були жонаті, то, мабуть, не пустили б у кімнату цього сумного символу пори року, що минула… — Тікако перейшла на задушевний тон. — А я от думала виконати обов’язок перед вашим батьком — висватати вам доньку Інамурів!

— Обов’язок?..

— Так, обов’язок… Та поки ви вилежувалися в темряві й милувались світлячками, і Фуміко вискочила заміж.

— Коли?

Ця звістка приголомшила Кікудзі більше, ніж заміжжя Юкіко. Йому здалося, ніби земля тікає з-під ніг. Кікудзі заскочили зненацька. Тікако, певне, на це й розраховувала.

— Я теж довго не могла отямитися, коли дізналась. От тобі й маєш! Наче змовились обидві. Та від молоді всього можна сподіватися… Правду кажучи, я рада за Фуміко — хоч не стоятиме вам на заваді. Та от біда — Юкіко-сан теж віддалася заміж. Я ходила як опльована… І все ваша нерішучість.

Кікудзі все ще не вірив у заміжжя Фуміко.

— Оота-сан весь час стояла вам поперек дороги. Навіть після смерті… Може, хоч тепер її чари покинуть ваш дім. — Тікако поглянула на сад. — Заспокойтесь і візьміться до саду. Навіть у темряві видно, як порозросталися дерева, як там душно й похмуро!

По батьковій смерті минуло вже чотири роки, а Кікудзі жодного разу не запрошував садівника. Справді, дерева розрослися, навіть увечері в саду було так душно, ніби під листям збереглася полуднева спека.

— Мабуть, служниця не поливає? Ви могли б їй сказати, щоб вона пильнувала своїх обов’язків.

— Чого це вас обходить?

Кікудзі невдоволено кривився на кожне слово Тікако і водночас дозволяв їй теревенити про що завгодно. І так бувало завжди.

Вичитуючи йому, Тікако намагалася втертися в довіру і вивідати, що в нього на душі. Кікудзі давно розгадав ці хитрощі. Він відверто опирався їй і остерігався, щоб ненароком не обмовитися. Тікако здогадувалась про це, але вдавала, ніби нічого не помічає, лише іноді давала відчути, що бачить Кікудзі наскрізь.

Вона рідко докоряла йому чимось несподіваним, а зачіпала в його серці ті струни, які викликали огиду до самого себе.

От і цього вечора, сповістивши про одруження Юкіко й Фуміко, вона стежила, як Кікудзі сприйме новину. "Навіщо воно їй?" — подумав Кікудзі й вирішив пильнуватися. Якщо Тікако раніше хотіла поєднати його з Юкіко, а Фуміко відсторонити, то чого вона лізе йому в душу тепер, коли дівчата повиходили заміж?..

Кікудзі подумав, що слід би ввімкнути світло у вітальні й на галереї. Незручно сидіти з Тікако в темряві — не такі вони й близькі люди. От нахаба! Навіть сад приточила!.. Кікудзі пропустив повз вуха її зауваження і вмикати світло полінився.

Тікако теж не ворухнулася з місця, хоча відразу, як тільки з’явилася на галереї, нагадала про темряву. Раніше вона радо допомагала в дрібницях. А тепер… Невже вона втратила інтерес до нього? Може, виною цьому старість?.. Чи Тікако загордилася тим, що зажила слави уроками чайної церемонії?..

— Коли я була в Кіото, Оідзумі доручив мені одну справу… Вона мене не зачіпає, я тільки передаю його слова… Так от, якщо ви будете продавати чайне начиння, то, будь ласка, довірте йому це діло. — Тікако говорила спокійно. — Навіть якби ви зібрали всі сили й розпочали життя наново тепер, коли втратили Юкіко-сан, то все одно чайний посуд вам ні до чого. Жаль, що я вже не буду вам потрібна, як колись батькові… Коли б я не провітрювала чайного павільйону, він давно б запустів.

"Ого, як завернула!" — подумав Кікудзі.

Куди вона хилить, було зрозуміло.

Коли їй не вдалося одружити його з Юкіко, вона, мабуть, вирішила перед остаточним розривом спільно з торговцем виманити в Кікудзі за безцінь чайне начиння.

А втім, Кікудзі не розгнівався, а навіть відчув полегкість.

— Я збираюсь продавати й дім, отож незабаром звернуся до нього.

— Що не кажіть, а на душі спокійніше, коли довіришся знайомій людині. — І додала: — Колись Оідзумі був у вас частим гостем.

"Тікако знає краще за мене, що батько залишив після себе. Мабуть, заздалегідь усе підрахувала", — подумав Кікудзі.

Він поглянув у бік чайного павільйону, перед яким ріс великий олеандр, весь у білому цвіту.

З нічної пітьми виступали тільки плями того цвіту, небо й дерева зливалися в одну суцільну темну завісу.

II

Наприкінці робочого дня, коли Кікудзі збирався виходити з контори, його затримав телефонний дзвінок.

— Це я, Фуміко, — почувся у трубці тихий голос.

— Алло… Мітані слухає…

— Це я, Фуміко.

— А-а, це ви…

— Пробачте, що потурбувала вас на роботі… Інакше я не встигла б…

— А що таке?

— Я послала вам листа, та, здається, забула наклеїти марку…

— Он як? Я ще не мав приємності його одержати.

— Я купила на пошті десять марок, послала листа, а коли повернулася додому, дивлюсь — аж усі марки при мені. Бачите, яка я неуважна. Думаю, треба попросити вибачення, поки лист не дійшов…

— Та чи варто зважати на таку дрібницю! — відповів Кікудзі й подумав, що той лист, певно, сповіщав про шлюб. — Лист з приводу радісної події?

— Що?.. Я завжди розмовляла з вами по телефону, а оце вперше написала листа… Довго вагалася — посилати чи ні… От і забула наклеїти марку.

— Звідки ви дзвоните?

— З автомата біля токійського вокзалу. Тут черга, люди ждуть.

— З автомата? — здивувався Кікудзі. — А вас можна поздоровити?

— Ага… нарешті… Від кого ви довідались?

— Курімото сказала.

— Курімото-сан? А вона від кого?.. Жахлива людина!..

— Тепер вам навряд чи доведеться зустрічатися з нею… Пригадуєте, коли ми востаннє говорили по телефону, в трубці було чути шум дощу?..

— Так, ви вже казали… Я тоді саме перебралася до подруги й вагалася, сповістити вас чи ні… Як і тепер.

— От добре, що ви самі дали про себе знати! Я теж вагався — поздоровляти чи ні, — коли Тікако принесла цю звістку…

— Знаєте, сумно, коли тебе вважають пропалою безвісти.

На останніх словах голос Фуміко стих, як у матері.

В Кікудзі перехопило дух.

— Та було б краще, якби я таки зникла… — Фуміко на мить примовкла, а потім додала: — Я живу тепер у нужденній кімнатці на шість татамі. Знайшла одночасно з роботою.

— Ого!..

— Розпочала працювати в саму спеку, отож так стомлююсь…

— Авжеж… а ще відразу після одруження…

— Що?.. Якого одруження?

— Я вас вітаю!

— Ну що ви!.. Глузуєте?..

— Ви ж нібито вийшли заміж…

— Я?

— Хіба ні?

— Та що ви!.. Як я могла б… у такому стані?.. Щойно мама померла, а я…

— Воно так, але…

— Це вам Курімото-сан сказала?

— Ага.

— Навіщо? Не розумію?.. І ви, Мітані-сан, повірили?

Фуміко наче питала саму себе.

Кікудзі раптом рішуче сказав:

— Це не телефонна розмова. Ми не могли б з вами зустрітися?

— А чого ж…

— Підождіть біля токійського вокзалу, я зараз приїду.

— Так, але…

— Ви хочете десь-інде?

— Я не хочу чекати надворі. Краще я прийду до вас додому.

— Може, разом поїдемо?

— Тоді доведеться чекати вас на вулиці.

— А ви б не зайшли до мене… на роботу?

— Ні… Я приїду до вас додому.

— Нехай так. Я теж скоро буду. Якщо приїдете раніше, почекайте мене у вітальні.

Якщо Фуміко сяде на електричку, то прибуде раніше за нього. Кікудзі подумав, що дівчина могла їхати в тому самому вагоні, й узявся шукати її очима на пероні, коли вийшов з вагона.

Фуміко справді приїхала раніше.

Служниця сказала, що вона в саду. Кікудзі обійшов будинок і побачив Фуміко, що сиділа на камені в затінку олеандра.

Після останніх відвідин Тікако служниця поливала сад перед тим, як Кікудзі повертався з роботи. Садова колонка, як виявилось, була справна.

Камінь, на якому сиділа Фуміко, знизу був мокрий.

Білий і червоний олеандр… Червоний цвіт на тлі цупкого зеленого листя, здавалось, палав вогнем, а білий — дихав прохолодою. М’яко погойдуючись, біле суцвіття огортало Фуміко з усіх боків.

І вона була біла — в білому бавовняному платті з синьою облямівкою по берегах коміра й кишень.

Призахідне сонце пробивалося крізь листя за плечима Фуміко й падало Кікудзі під ноги.

— Ласкаво прошу! — приязно мовив Кікудзі, підходячи до гості.

Фуміко не встигла привітатися першою й сказала:

— Вибачте, що подзвонила вам на роботу…

Вона підвелася, відвівши назад одне плече, ніби побоювалась, що Кікудзі схопить її за руку, як тільки підійде ближче.

— Ви по телефону таке сказали… От я й прийшла, щоб спростувати ваші слова…

— Ви про одруження? Щиро кажучи, я теж був здивований…

— Чим? — Фуміко опустила очі.

— Спершу — тим, що ви вийшли заміж, а вдруге — що й гадки такої не мали. Виходить, що я був здивований двічі.

— Двічі?

— Атож.

Кікудзі рушив по кам’яних плитах садової доріжки.

— Зайдемо звідси в дім. Чого ж ви не чекали мене у вітальні? — Він сів на галереї. — Недавно, коли я тут відпочивав після далекої дороги, пізно ввечері з’явилася Тікако.

З кімнати гукнула служниця. Мабуть, хотіла запитати щодо вечері, про яку Кікудзі казав по телефону, коли виходив з контори. Він зайшов у дім і невдовзі повернувся у білому бавовняному кімоно.

Тим часом Фуміко встигла підпудрити щоки. Коли Кікудзі сів, вона спитала:

— А що, власне, сказала Курімото-сан?

— Просто сказала: "Фуміко-сан вийшла заміж".

— І ви, Мітані-сан, повірили?..

— Такій брехні важко не повірити.

— У вас не закралося жодного сумніву?

В чорних очах Фуміко забриніли сльози.

— Та невже б я могла тепер вийти заміж? Чи ви вважаєте, що я здатна на таке?.. І мама, і я стільки настраждалися, стільки намучилися… Цим стражданням і досі не видно…

Кікудзі чомусь здалося, ніби мати Фуміко й досі жива.

— Ми звикли покладатися на людей і вірили, що нас зрозуміють… Та невже так здавалось? А може, то власне відображення в дзеркалі своєї душі?..

Фуміко ладна була заплакати.

Кікудзі трохи помовчав, а потім сказав:

— Фуміко-сан, пригадуєте, я вас запитав: "Ви вважаєте, я міг би тепер оженитися?" Того дня ще була злива…

— Коли гриміло?

— Так. А сьогодні ви питаєте мене те саме.

— Ні, не зовсім те…

— Ви мені не раз казали, що я одружусь.

— Між вами, Мітані-сан, і мною велика різниця… — Фуміко не спускала очей, повних сліз, з Кікудзі. — Так, так, істотна різниця…

— У чому?

— Та хоч би у суспільному становищі…

— У суспільному становищі?

— Так. У нас різне становище. Можу сказати, якщо хочете, що в нас різні долі… Моя така похмура…

— Ви хочете сказати, що вас мучить відчуття провини?.. Але ж у всьому винен я.

— Ні! — Фуміко рішуче захитала головою, а з її лівого ока раптом викотилася сльоза й поповзла вниз по скроні. — Мама весь гріх узяла на себе й померла. А втім, я не вважаю, що то був гріх. То було її горе. Гріх ніколи не змиєш, а горе минає.

Кікудзі опустив очі.

— Але ж ви, Фуміко-сан, своїми словами про нещасну долю кидаєте тінь на вашу матір.

— Можливо, я не так висловилася — не нещасна доля, а глибоке горе.

— Глибоке горе…

Він хотів сказати: "Глибоке горе — це те ж саме, що й глибока любов", — але стримався.

— А крім того, у вас є на прикметі дівчина, Юкіко-сан. Це теж нас відрізняє. — Фуміко ніби хотіла перевести розмову на інше. — Курімото-сан, певне, вважала, що мама стоїть на заваді вашому шлюбу. Вона сказала, що я вийшла заміж, отже, й про мене вона такої ж думки. Інакше як же все пояснити.

— Але ж вона сказала, що й Інамура-сан вийшла заміж.

Фуміко розгубилася.

— Як?.. Не може бути… Напевне, брехня! — Фуміко захитала головою. — Коли ж це сталося?

— Одруження Інамура-сан?.. Мабуть, нещодавно.

— Чистісінька брехня!

— Вона сказала, що Юкіко і ви — обидві вийшли заміж, та я не хотів у це вірити. — Кікудзі стишив голос. — Що ж до Юкіко, то, може, Тікако казала правду…

— Все це брехня! Хто ж улаштовує весілля за такої спеки? Тепер навіть у літньому кімоно сходиш потом… А то ще у весільному вбранні.

— То влітку хіба ніхто не справляє весілля?

— Майже… Хіба тільки іноді. Шлюбну церемонію здебільшого відкладають на осінь… — З очей Фуміко раптом закапали сльози, вона дивилася, як вони розпливаються на колінах плямкою. — А все-таки навіщо Курімото-сан сказала неправду?

— Спритно вона мене обдурила, — сказав Кікудзі.

"Але чого Фуміко заплакала?.. Зате можна бути певним, що її одруження — вигадка. А може, Юкіко справді вийшла заміж, і Тікако, щоб відсторонити Фуміко, набрехала про неї?.." — мучився здогадами Кікудзі.

А втім, таке пояснення його не задовольняло. Йому все-таки здавалося, що й одруження Юкіко — неправда.

— В кожному разі, поки ми не дізнаємось, чи сказала Курімото правду про Юкіко, її жарту не збагнемо.

— Жарту?..

— Вважаймо, що це жарт...

— Дивний жарт! Якби я сьогодні вам не подзвонила, ви повірили б, що я замужем.

Служниця знову покликала Кікудзі.

За хвилину він повернувся на галерею з листом.

— Фуміко-сан, ваш лист прибув. Без марки...

Кікудзі взявся розкривати конверт.

— Ні-ні, не треба!

— Чому?

— Не хочу. Віддайте назад, прошу! — Фуміко простягла руку. — Віддайте!

Кікудзі заховав його за спину.

Намагаючись схопити листа, Фуміко однією рукою мимоволі сперлася об його коліна. Її руки потяглися в різні боки, і Фуміко втратила рівновагу. Щоб не впасти на Кікудзі, вона відхилила ліву руку назад, а правою вчепилася в лист за його спиною. І все-таки здавалось, що вона от-от упаде. Її голова майже торкалася грудей Кікудзі. Та дівчина не впала, спритно вивернулась, її ліва рука знову зіперлась на його коліна. Дивно! Як це вона зуміла підтриматися тією рукою?

Яка спритність! Яка гнучкість! Кікудзі мало не ахнув — з такою силою він відчув жінку, пані Оота.

І як Фуміко встигла вивернутись?.. Звідки взялася така гнучкість?.. Незбагненна таємниця жіночого єства.

Тієї миті, коли Кікудзі готувався відчути на собі тягар її тіла, Фуміко промайнула біля нього теплом і запахом жінки.

Це був сильний запах. Запах жінки, що зранку й до вечора була на роботі. Так пахла ласка пані Оота.

— Ну віддайте!

Кікудзі не опирався.

— Я його порву.

Одвернувшись, Фуміко на клаптики пошматувала листа, її шия і руки були вологі.

Намагаючись не впасти на Кікудзі, вона спочатку зблідла, а потім зашарілася. Напевно, їй стало душно.

III

Звичайна вечеря, замовлена в близькому ресторані, була несмачною.

Перед Кікудзі стояло циліндричне "сіно". Як завжди, його принесла служниця.

Він одразу звернув на нього увагу. Погляд Фуміко теж зупинився на чашці.

— Ви п’єте з неї чай?

— Так.

— От негаразд вийшло… — В голосі Фуміко було менше ніяковості, ніж відчував зараз Кікудзі. — Тільки-но я вам її подарувала, як одразу пожалкувала. І в листі про це написала…

— Про що?

— Звісно, про "сіно"… Просила вибачити за такий нікудишній подарунок…

— Та що ви!.. Це не погана річ.

— А я от не бачу в ній нічого гарного. Інакше мама не користувалася б нею щодня.

— Я не великий знавець, та, як на мене, це "сіно" чудове. — Кікудзі взяв чашку у руки й покрутив перед очима.

— Але ж є скільки завгодно кращих. Ви будете пити з неї і мимоволі згадаєте, що таки є…

— Іншої такої в мене немає.

— Нехай у вас немає, але ж у гостях можете побачити. І як будете з неї пити, то подумаєте, що чуже "сіно" гарніше… А тоді мені й мамі буде прикро.

Кікудзі перехопило подих, але він сказав:

— Де ж це я побачу? Я ж не збираюсь ходити на чайні церемонії.

— То випадково побачите. А може, вже й бачили.

— Виходить, що дарувати можна тільки найдорожчі речі?

— Так. — Фуміко підняла голову й глянула Кікудзі в вічі. — Саме так. У листі я просила, щоб ви розбили чашку і черепки викинули…

— Розбити?.. Таку річ?.. — Кікудзі намагався заспокоїти войовничо настроєну Фуміко. — Чашку випалили в стародавній печі кілька століть тому. Мабуть, спочатку в ній подавали закуски. А відтоді, як почали з неї пити чай, минуло багато часу. Люди берегли її, як коштовну річ, передавали з покоління в покоління. Можливо, брали з собою і в далеку подорож… Ні, я не послухаю вас, Фуміко-сан.

Та ще Фуміко сама ж казала, що на вінцях "сіно" зберігся слід материної помади.

Вона так усоталася в кераміку, що її, мовляв, нічим не витравиш. Справді, Кікудзі не раз і не два ретельно мив її, а темнуватий слід на вінцях чашки не зник. Щоправда, колір у цьому місці був блідо-коричневий, не червоний, тільки з червонястим відтінком — можна було подумати, що то колір вицвілої губної помади. Хоча "сіно" могло мати таке забарвлення. Та й слід цей міг залишитися не тільки від пані Оота,

— адже з тієї чашки пила не вона одна. І все-таки пані Оота підносила до губ цю чашку частіше за інших — вона пила з неї щодня.

"Цікаво, вона сама здогадалася пити з неї чай, чи то їй підказав батько?" — подумав Кікудзі.

Він здогадувався, що пані Оота і батько часто пили чай і з парних чашок — червоної і чорної — роботи Рйоню.

Можливо, батько іноді просив пані Оота поставити в глечик "сіно" троянди і гвоздики й милувався прекрасною жінкою зі старовинною чашкою в руці...

Після їхньої смерті глечик і чашка опинилися в Кікудзі. А сьогодні прийшла й Фуміко.

— Це не примха. Я справді хочу, щоб ви розбили чашку, — сказала вона. — Коли я подарувала вам глечик, ви зраділи, і я подумала: в мене є ще одне "сіно", чашка, я теж її вам віддам. Хотіла, щоб ви пили з неї щодня… А тепер мені соромно за такий нікудишній дарунок.

— Таке "сіно" не на будень. Гріх користуватися такою чашкою щодня…

— А все-таки кращих за неї є скільки завгодно. Мені буде прикро, якщо ви будете пити з цієї чашки, а згадуватимете, що є кращі за неї...

— То ви твердите, що треба дарувати найдорожчі речі?

— Це вже кому і за яких обставин...

У Кікудзі защеміло серце.

Мабуть, Фуміко мріє, щоб пам’ятка про матір була коштовною, щоб Кікудзі, торкнувшись її руками, з любов’ю згадував її саму і матір.

І Кікудзі мимоволі перейнявся цим бажанням — тепер і він ладен був погодитись, що дарунок на спомин про пані Оота має бути якнайкращим.

Певно, це й було заповітною мрією Фуміко. Свідчення тому — глечик "сіно".

Холодна поверхня глечика, що ніби пашіла жаром, викликала в уяві Кікудзі тіло пані Оота. І не було в тій згадці ні краплини сорому, ні каяття — краса перемагала.

Дивлячись на шедевр кераміки, Кікудзі відчував, що пані Оота була довершеним витвором природи. А шедевр недосяжний для осуду.

Того дня, в зливу, Кікудзі сказав Фуміко по телефону, що "сіно" викликає в ньому бажання бачити її. І тоді Фуміко згадала про інше "сіно" й принесла Кікудзі чашку.

Мабуть, таки правда, що чашці далеко до глечика.

— Здається, в батька була дорожня скринька для чайного посуду… — вголос міркував Кікудзі. — Напевне, в ній збереглася чашка, гірша за вашу.

— Яка чашка?

— Хтозна. Я ж її не бачив.

— Я хотіла б на неї поглянути. Мабуть, гарна, — мовила Фуміко. — Якщо це "сіно" гірше, то я його розіб’ю, добре?

— Боюсь навіть показувати…

Спритно виймаючи зернята з кавуна, поданого на десерт, Фуміко наполягала, щоб Кікудзі таки показав їй батькову чашку.

Він звелів служниці відчинити чайний павільйон і вийшов у сад. Таки хотів відшукати скриньку. Фуміко поспішила за ним.

— Я не знаю, де та скринька. От би сюди Курімото… Тá вмить знайшла б.

Кікудзі обернувся. На Фуміко падала тінь білого олеандра, під деревом було видно тільки її ноги в шкарпетках і садових гета.

Скринька була в буфеті в мідзуя.

Кікудзі приніс її у павільйон і поставив перед Фуміко.

Вона сиділа випростана і якусь хвилину чекала, коли Кікудзі зніме обгортку, а тоді не витримала й простягла руку.

— Можна подивитися?

— Скринька в поросі. — Кікудзі вийшов у сад і витрусив з обгортки пилюку. — А знаєте, в буфеті лежала мертва цикада, вся об’їдена черв’яками…

— У павільйоні ж чисто.

— Так. Курімото недавно прибрала. Тоді ж, коли повідомила, що Фуміко-сан і Юкіко-сан повиходили заміж… Було вже пізно, і вона не помітила, як зачинила цикаду в буфеті.

Фуміко вийняла зі скриньки згорток, очевидно, з чашкою, і, низько схилившись, узялася розв’язувати стрічку, її пальці злегка тремтіли.

Округлі плечі Фуміко опустилися вниз, і Кікудзі знову впала в очі її довга шия.

Його приваблювала опукла мочка вуха і стулений рот з ледь-ледь відкопиленою нижньою губою на поваленому обличчі дівчини.

— "Карацу", — сказала Фуміко, глянувши на Кікудзі.

Він підсів ближче.

Фуміко поставила чашку на татамі.

— Чудова чашка.

Це була маленька чашка "карацу", теж, здається, для щоденного вжитку.

— Міцна, витриманих ліній. Куди гарніша за "сіно".

— Хіба можна порівнювати "сіно" й "карацу"?..

— А чому ж ні? Досить поставити їх поруч, як одразу видно, котра гарніша.

Кікудзі, теж зачарований красою "карацу", взяв чашку в руки.

— Принести "сіно"? — спитав він.

— Я сама принесу. — Фуміко підвелась і вийшла.

Коли обидві чашки стали поряд, погляди Кікудзі й Фуміко раптом зустрілися і в ту ж мить звернулися на чашки.

Кікудзі квапливо сказав:

— Та це ж чоловіча й жіноча чашки! Коли поставити поруч, відразу видно.

Фуміко кивнула. Здавалось, вона не могла промовити й слова.

І для Кікудзі власні слова прозвучали дивно.

Чашка "карацу" була проста, без жодного малюнка. Крізь синяву її поверхні з жовтавим відтінком проступав легкий багрянець. Унизу вона була сильно випуклою.

— Напевне, це була улюблена чашка вашого батька, і він брав її з собою в подорож… Вона в його стилі.

Здавалось, Фуміко не помічала, що грається з вогнем.

Кікудзі не вистачило духу сказати, що "сіно" нагадує йому про її матір. Дві чашки стояли перед ним, як дві душі — батькова і пані Оота.

Стародавні чашки… Їм, певне, років триста-чотириста, а скільки в них свіжості!.. Здавалось, життя б’ється під їхньою гладенькою поверхнею.

Кікудзі дивився на чашки, а йому ввижалися його батько і мати Фуміко, такі ж чисті й непорочні.

На восьмий день після смерті пані Оота Кікудзі признався, що йому страшно залишатись наодинці з Фуміко. А от зараз відчуття провини наче й не було. Невже воно вивітрилося під впливом чудової кераміки?

— Яка краса… — промовив Кікудзі ніби сам до себе. — Батько возився з чашками, хоч таке заняття і не в його вдачі… Мабуть, хотів заглушити цим докори сумління…

— Докори сумління?..

— Бо дивишся на чашку і забуваєш, що в її колишнього власника могли бути гріхи… А батько прожив лише часточку того, що випало на долю цієї чашки.

— Смерть іде за нами по п’ятах. Який жах!.. Чого я тільки не робила, щоб забути про мамину смерть! А вона все стоїть за кожним із нас…

— Правду кажете… Коли весь час думаєш про мертвих, то здається, ніби й сам неживий, — сказав Кікудзі.

Служниця принесла чайник. Вона, певно, подумала, що їм потрібен окріп для чайної церемонії — Кікудзі й Фуміко вже давненько сиділи в павільйоні.

Кікудзі запропонував Фуміко приготувати чай у "карацу" і "сіно" так, наче вони в дорозі.

Дівчина згідливо кивнула.

— Тоді я зможу ще раз випити з маминої чашки перед тим, як її розбити…

Вона вийняла зі скриньки бамбукову колотівку і вийшла її помити.

Літнє сонце ще не зайшло.

— Наче в дорозі… — проказала Фуміко, збиваючи чай у маленькій чашці.

— Нехай у дорозі. А де ж ми тоді зупинимось? У готелі?

— Не обов’язково в готелі. Можна на березі річки або в горах. Треба було взяти холодної води, ніби з гірської річки…

Виймаючи колотівку, Фуміко глянула своїми чорними очима на Кікудзі, а потім звернула погляд на "карацу", яку подавала йому на долоні.

І погляд Фуміко, і чашка опинилися в Кікудзі перед коліньми.

Кікудзі відчув, як Фуміко напливає на нього хвилями тепла…

Коли вона поставила перед собою мамину чашку й заходилась розмішувати чай, бамбукова колотівка зашурхотіла об край, і Фуміко опустила руку.

— Важко!

— Мабуть, тому, що чашка маленька, — сказав Кікудзі.

Руки Фуміко тремтіли.

Вона випустила з пальців колотівку й більше за неї не бралася.

Фуміко похнюпилась.

— Мама не дає мішати…

— Що?…

Кікудзі миттю підвівся й схопив Фуміко за плечі, немов хотів її вирвати з тенет закляття.

Фуміко не опиралася.

IV

Тієї ночі Кікудзі ніяк не міг заснути. Коли в щілинах віконниць замерехтів світанок, він устав і подався у чайний павільйон.

У саду, на плиті перед кам’яним умивальником валялись уламки "сіно". Кікудзі склав докупи чотири великих черепки, і в його долоні з’явилася чашка. Лише на її вінцях бракувало шматочка.

Кікудзі взявся його шукати, але невдовзі облишив.

Підвів очі вгору. На сході, між віттям дерев, яскріла одна велика зірка.

"Скільки я вже не бачив вранішньої зорі!" — подумав Кікудзі, дивлячись на небо, яке поволі затягували хмари.

Зірка блищала серед хмар і тому здавалася ще більшою, ніж була насправді. Ореол навколо неї був аж наче вологий.

"Безглуздо збирати черепки, коли на небі сяє зірка свіжим блиском", — майнуло в голові Кікудзі.

Він кинув уламки на землю.

Учора ввечері Фуміко шпурнула чашку на кам’яний умивальник. Кікудзі навіть не встиг її зупинити.

Він не помітив, як вона несподівано вискочила з чайного павільйону. В нього тільки вихопилось:

— О-о-о!

Кікудзі не кинувся шукати черепків у темряві, а підтримав Фуміко за плечі. Бо вона знеможено присіла на плиті й от-от ладна була повалитися на землю.

— У вас є гарніше "сіно"... — прошепотіла вона.

Фуміко таки переживала, що Кікудзі порівняє її чашку з іншою, кращою...

Пізніше, коли він ніяк не міг заснути, ті слова пролунали в його душі сповненим болю прозорим тоном.

Дочекавшись світанку, Кікудзі вийшов у сад поглянути на розбиту чашку.

Однак угледів зірку і кинув черепки на землю...

Кікудзі знову підвів погляд угору й аж ойкнув.

Зірки вже не було. Поки він збирав черепки, ранкова зоря сховалася за хмарою.

Кікудзі, немов ошуканий, якийсь час дивився на схід.

Невже хмара заслонила зірку?.. Над дахами будівель, там, де обривалися хмари, рожево займався небосхил.

— Як же їх тут залишати… — промовив Кікудзі сам до себе. Знову підняв черепки й запхав за пазуху нічного кімоно.

Жаль було кидати розбиту чашку. Та й тут її могла побачити Тікако.

"Фуміко навмисне її розбила, тож навіщо зберігати черепки?" — вирішив, але передумав, загорнув їх у папір і, сховавши у стінну шафу, забрався під ковдру.

"Власне, чого Фуміко так боїться порівняння?.. З чим і коли міг би він порівняти це "сіно"?.. Звідки в неї той острах?" — мучився здогадами Кікудзі.

Після вчорашнього вечора Кікудзі й не думав порівнювати Фуміко з кимось. Для нього вона стала незрівнянною. Стала його долею.

Досі Кікудзі завжди пам’ятав, що Фуміко — донька пані Оота. Тепер він забув про це.

Раніше його чарувала схожість доньки й матері. Йому здавалося, ніби пані Оота якось незбагненно перевтілилась у Фуміко. Тепер Фуміко була тільки Фуміко.

Нарешті Кікудзі вирвався з огидної чорної опони, що затуляла йому світ.

Невже його врятувало гріхопадіння чистої Фуміко?..

Фуміко не опиралась, опиралася тільки її чистота.

Він побоювався, що цього разу прокляття ляже на серце важчим тягарем, а вийшло навпаки — душа мовби очистилась. Сталося чудо: отрута, ужита у великій кількості, вилікувала хворого.

З контори Кікудзі подзвонив у крамницю, де працювала Фуміко. Вона казала, що влаштувалась у крамниці оптового продажу вовняних тканин у районі Канда.

Але там її не було. Кікудзі прийшов на роботу невиспаний. Мабуть, і вона довго не могла заснути і лише над ранок поринула в глибокий сон. "А може, через сором не може поткнутися з дому?" — подумав Кікудзі.

Він подзвонив ще раз, після обіду, але Фуміко не було, і він попросив у продавця її домашню адресу.

В її вчорашньому листі, мабуть, була нова адреса, але ж вона порвала його й поклала в кишеню.

За вечерею зайшла мова про її роботу, і Кікудзі запам’ятав назву оптової крамниці. А от на домашню адресу не звернув уваги. Мовляв, навіщо вона йому, коли Фуміко поселилася в його серці?

Після роботи Кікудзі розшукав будинок за парком Уено, де Фуміко наймала кімнату. Вдома її теж не було.

На порозі Кікудзі зустріла дівчинка десь років дванадцяти, в матросці, — видно, ще не встигла переодягнутися після школи. Вислухавши Кікудзі, вона зникла в кімнаті, потім вийшла і сказала:

— Оота-сан нема вдома ще зранку. Вона сказала, що вирушає з подругою в подорож…

— У подорож?.. — перепитав Кікудзі. — Вирушила в подорож? Вранці? О котрій годині? І не сказала куди?

Дівчинка зникла в кімнаті, та за хвильку з’явилася знову. Стала віддалік, наче побоювалась його, і сказала:

— Я точно не знаю. Бо і моєї мами ще нема вдома…

У дівчинки були ріденькі брови.

За ворітьми Кікудзі озирнувся. Шукав очима кімнату Фуміко, але так і не знайшов. Двоповерховий будинок був досить пристойний, з невеличким садком.

Кікудзі згадав слова Фуміко: "Смерть іде за нами по п’ятах", — і в нього задерев’яніли ноги.

Він вийняв хусточку й витер піт. Так несамовито тер обличчя, що кров, здавалось, відринула з голови. Хусточка потемнішала, стала вологою. Тепер холодний піт поповз по спині.

— Не можу повірити, що вона померла! — мовив він сам до себе.

Як же Фуміко могла померти, коли його самого повернула до життя?..

А чи не було її вчорашнє хвилинне розслаблення провісником смерті?

А може, ту свою слабкість, як і мати, Фуміко вважала непоправним гріхом?

— Зосталася на мою голову тільки Курімото… — ніби випльовуючи злобу в обличчя уявному ворогові, проказав Кікудзі й поспішив у затінок дерев парку Уено.

Примітки

Токонома — заглибина в стіні, де вішають какемоно — японську картину або каліграфічний напис на довгастій смужці шовку чи паперу.

Табі — шкарпетки з окремим великим пальцем, пошиті з цупкої матерії.

Орібе — чашка в стилі Орібе Фурута, відомого майстра чайної церемонії XVI століття.

Сен-но Рікю (1521–1591) — видатний майстер чайної церемонії; епоха Момояма — 1574–1602 рр.

Нономура Содацу (?–1643) — відомий японський художник.

Мінамото Мунеюкі (?— 939) — японський поет-класик.

Кі-но Цураюкі (?—945) — японський поет-класик, укладач знаменитої збірки "Кокін-сю" (905).

"Сіно" — глечик у стилі Сіно Сосіна (1441–1522), відомого майстра чайної церемонії.

Рйоню (1756–1834) — видатний майстер керамічних виробів.

По-японському іпомея — асагао, тобто "обличчя ранку".

Мідзуя — кімнатка для миття чайного посуду.

"Карацу" — керамічні вироби з міста Карацу і його околиці.

Примітки

1

В Японії площу кімнат вимірюють на татамі. Одне татамі — 1,5 м2.